



Giella-ja
ođasmahttindedepartemeanta

Raporta

Sámi Giellagáldu – Davviriikkalaš sámegielaideid fága- ja resursaguovddáža organisašuvdnahámi árvoštallan





Ovdasátni

Sámediggi ja sámi giellabirrasat leat ollu jagiid bargan oktasaš giellanormeremiin ja terminologijiaovddidemiin, rastá riikarájaid. Manjimus jagiid lea dát bargu dahkkojuvvo Sámi Giellagáldu prošeavtta olis, mii lei organiserejuvvo dan golmma sámedikki vuollásažžan Suomas, Ruotas ja Norggas gos maddái bargu čađahuvvui.

Čoahkkimis Kárášjogas borgemánus 2018 nammadii Nordiska ämbetsmannsorganet for samiska frågor (NÄS) bargojoavkku mii galggai čielggadit mo lea vejolaš hábmet bastevaš organisašuvnamodealla Sámi Giellagáldu várás. Bargojoavku geige dákkko bokte raportta barggustis. Mii almmuhit ieš raportta dárogillii ja davvisámegillii, ja mildosat fas, mat leat bargodokumeanttat joavkkuid bargoproseassain, leat čállojuvvo dárogillii dahje ruohtagillii.

Bargojoavkku jodiheaddjinn háliidan giitit buot lahtuid árjjalašvuodas, buriid ja rabas digaštallamiin, ja áinnas ge fágalaš vehkiin ja árvalusaiguin oalle oanehis áigemeiriiguin. Giitu maddái Gitte Haugnæssii ja Celcilie Aagestadii Agenda Kaupangas nammasaš fitnodagas geat leaba veahkehan čállidoaimmain ja bargan oanehis áigemeiriin ja stuorra njuovžilvuodain, vai raporta gárvána.

Oslo, miessemánu 8. b. 2019

Bjørn Olav Megard

Sisdoallu

Ovdasátni.....	3
1 Čoahkkáigeassu.....	6
2 Duogáš	11
2.1 Sámi Giellagáldu ásaheapmi	11
2.2 Bargujoavkku mandáhta, čoahkkádus ja bargovuohki.....	12
3 Sámi Giellagáldu dálá organiseren	15
3.1 Ulbmil ja bargamušat.....	15
3.2 Dálá organiseren	15
3.3 Bargoaddivdvasvástádus ja bargiid jođiheapmi	16
4 Eavttut vuodđun árvvoštallat iešguđet organisašuvnamodeallaid.....	17
5 Iešguđet organisašuvnamodeallaid válddahus ja árvvoštallan	19
5.1 Guđe organisašuvnamodeallat leat árvvoštallojuvvon?.....	19
5.2 Searvemodealla Ruotas ja Suomas	20
5.3 Sierra mearridanorgána Ruota Sámediggái.....	22
5.4 Sámediggi «bargolágideaddjin» Suomas dahje Norggas	24
5.5 Hálddašanorgána sierra fápmudusaiguin Norggas	28
6 Vearrodilálašvuodát	32
6.1 Mielbargiid vearrodilálašvuodát	32
6.2 Vearrodilálašvuodát doaimma várás	34
6.3 Vearronjuolggadusat čoahkkáigessojuvvon	34

7	Organisašuvnamodeallaid gaskasaš relatiiva nanusvuodaid jaraššivuodaid árvoštallan	35
7.1	Organisašuvnamodeallaid bajimus dási árvoštallan	35
7.2	Guhkesáigeperspektiiva ja vuorddehahttivuohta	36
7.3	Sámedikkiide sihkkarastojuvvo doarvái politihkalaš stivren ja kontrolla ásaheapmá rámmain	37
7.4	Ekonomiija ja mearrádusaid rabasvuoha	37
7.5	Fágalaččat nana organisašuvdna	38
7.6	Oktalaš jođiheapm	38
7.7	Beaktivilvuoha ja njuovžilvuoha.....	39
7.8	Johtilis ásaheapm	40
8	Loahppajurdda ja ráva	41
	Mildosat	43

1 Čoahkkáigeassu

Norgga, Ruota ja Suoma sámedikkít ásahedje 2013 Sámi Giellagáldu - Davviriikkalaš sámegeielaid fága- ja resursaguovddáža. Ásaheami bajimus ulbmil lei nannet ja ovddidit sámegeielaid buori giellaovttasbarggu bokte, sihkkarastin dihtii ahte gielat ovdánit seamma láhkai rájaid guovtte bealde.

Oktiibuot leat ovcci sierranas sámegeiela. Dat leat sierraláganat giellageavaheami viidodaga ektui, dan ektui gallis dat hállet iešguđet gielaid, gielaid iešguđet ortográfalaš prinsihpaid ektui ja gielaid geográfalaš gullelašvuoda ektui. Sámegeielat leat uhcit ja rašit. Eanetlohkogielat leat mealgadii váikkuhan sámegeielaid tearbmaovddideapmái, ja danne dárbbášuvvo riikkaidrasttiedaddji ovttasbargu giellanormeremiin. Rádjaraštiedaddji giellaovttasbargu lea dehálaš go áigumuš lea bisuhit sámegeielaid oktasaš vuodu. Dát ovttasbargu dahká vejolažžan geavahit sámegeiela riikkarájaid nuppi bealde ja veahkeha eastadit ahte riikkarájat šaddet hehttehussan sámegeielhálliid gulahallamii. Giellagealbbu háhkanvejolašvuolta lea uhcci buot golmma riikkas.

Sámi Giellagáldu lea Sámi Parlamentáralaš Ráđi (SPR) vuollásaš orgána. Cuonomanu 2019 muttus leat das 9 giellabargivirggi ja 3 hálddahušvirggi. Guovtti giellabargivirggis eai leat dál olbmot. Sámi Giellagáldu bargit leat virgáduvvon sin iežaset gullelaš sámedikkiin. Sámi Giellagáldus lea dattetge mearridanváldi barggu sisdoalu ja čađaheami hárrái. Dat go bargoaddiovdasvástáduš ja bargoaddi stivrenvuogitvuolta juohkása golmma sámediggái, dagaha hástalusaid Sámi Giellagáldu mielbargiid ovttalaš jođiheapmái. Sámi Giellagáldu lea leamaš ruhtaduovvon Interreg-prošeaktaruđaiguin, ja ruđaiguin iešguđet riikkain.

Mihttomearrin sámedikkiide lea sihkkarastit vuorddehahttivuoda ja guhkesáige-perspektiivva Sámi Giellagáldu ruhtadeamis, ja dan ahte Sámi Giellagáldu ásaheavvo bistevaš orgánan.

Sámedikkít háliidit čielggadit vejolaš modeallaid bistevaš ásaheapmái ja eanet ollislaš organisašuvnamodellii oktasaš jođihemiin Sámi Giellagáldu várás. Danne ásahii Nordiska ämbetsmannsorganet for samiska frågor (NÄS) borgemánus 2018 bargojoavkku ovddasteddjiiguin maid juohke sámediggi ja departemeanta Suomas, Ruotas ja Norggas leat nammadan. Bargojoavkku áigumuš lei árvoštallat vejolaš boahttevaš organisašuvnamodealla Sámi Giellagáldui.

Bargojoavku lea válddahan ja árvoštallan iešguđet organisašuvnamodeallaid Sámi Giellagáldui.

Árvoštallan ja buohtastahttin dihtii molssaektosaš modeallaid lea bargojoavku ráhkadan dakkár organisašuvdnaeavttuid mat dorjot Sámi Giellagáldu ulbmila. Bargjoavku lea bidjan čuoovvovaš organisašuvdnaeavttuid vuodđun iešguđet organisašuvdnamodeallaid árvoštallamii.

- Guhkesáigeperspektiiva ja vuorddehahttivuohta
- Sámedikkiide sihkkarastujuvo doarvái politihkalaš stivrejupmi ja kontrolla ásaheapmi
- Rabasvuohta ekonomii ja mearrádusain
- Fágalaččat nana organisašuvdna
- Ovttalaš jođiheapmi
- Beaktivilvuohta ja njuovžilvuohta
- Johtilis ásaheapmi

Iešguđet organisašuvdnamodeallaid ovdalis čielggadeami vuodul ja daid árvalusaid vuodul maid bargjoavkku lahtut leat ovddidan dakkár organisašuvdnamodeallaid birra maid lea vejolaš ásaheapmi ja jođihit oktasaš jođihemiin ovtta dan golmma riikkas, ja mat eai gáibit láhkariievdeami, lea bargjoavku válljen válddahit čuoovvovaš organisašuvdnamodeallaid:

- Searvemodealla (ruohtilaš ja suomilaš veršuvdna)
- Sierra mearridanorgána, Ruota Sámediggái
- Sámediggi «bargolágideaddjin» Norggas ja Suomas
- Hálddašanorgána sierra fápmudusaiguin Norggas
- Searvevuodamodealla
- Davviriikkalaš dutkaninstituhtta (Nordforsk-modealla)

Go iešguđet modeallat válddahuvojedje ovdabarggus, de ilbme muhtun modeallaid čielga raššivuodát ja prinsihpalaš hástalusat. Danne mearridii bargjoavku ahte davviriikkalaš dutkaninstituhtta (Nordforsk-modealla) ja searvevuodamodealla eai galgan šat leat mielde viidásat árvoštallamis.

Oktiibuot njeallje modealla árvoštallojuvvojedje daid eavttuid ektui maid bargojoavku lei bidjan. Bargojoavkku loahppajurdda ja ráva lea ahte modeallat *Sámediggi "bargolágideaddjin" Norggas ja hálddašanorgána sierra fápmudusaiguin Norggas* ollašuhttet buoremusat daid eavttuid mat leat biddjojuvvon vuodđun modeallaid árvoštallamii. Goappašat modeallat bidjet vuodđun ahte váldodoaibmabáiki galgá leat Norggas ja ahte virgehasat galget leat buot dan golmma riikkas, nu ahte dat gokčet buot sámeielaid giellagealbodárbbu.

Norgga Sámediggi bargolágideaddjin

Sámediggi "bargolágideaddjin" lea modealla mii lea oaivaduvvon Norgga hálddašanmodeallas, mii lea oassi Norgga giellamodeallas. Modealla lea maid oaivaduvvon das mo Divvun¹ -prošeakta lei organiserejuvvon árra muttus, Norgga Sámedikki giellaossodaga vuollásaš prošeaktan. *Sámediggi "bargolágideaddjin"*-modealla ráhkadettiin lea maid vilppastuvvon modellii *hálddašanorgána sierra fápmudusaiguin Norggas*. Bargojoavkku árvoštallan lea ahte "bargolágideaddjimodealla" lea vejolaš heivehit buot golmma riikka sámedikkiide, muhto lea loahpalaččat cealkán ahte várra lea ulbmileamos ásahit dakkár modealla Norgii.

Dán modealla vuodđojurdda lea ahte buot Sámi Giellagáldu bargit gullet hálddahuslaččat Norgga Sámediggái. Eaktun dakkár modellii lea dattetge ahte orgánii Sámi Giellagáldu ásahuvvo sierra stivra mii dahká eanaš bajimus dási mearrádusaid, ja earret eará mearrida jahkásaš bušeahntaid juolluduvvon rámma vuodul, virgáda bargiid ja mearrida doaibmaplánaid ja strategijja. Vuodđun biddjojuvvo ahte daid njuolggadusaid mat ráhkaduvvojit Sámi Giellagáldu várás, formálalaččat fertejit dat golbma sámedikki dohkkehít, ja dat fertejit leat ovttaláganat. Dakkár modealla mas leat stivra ja fápmudusat njuolggadusain, botke stivrenlinnjá nu ahte Sámediggi ii sáhte njuolggaga bagadit guovddáža.

Modealla nanusvuohta lea dat ahte dat sihkkarastá beaivválaš iehčanasvuođa, ja addá muhtun muddui dan golmma sámediggái seamma váikkuhanfámu go dat nammadit iešguhtege ovdamearkka dihtii guokte lahtu stivrii. Modealla sihkkarastá rabas ekonomijahálddašeami ja láchčá vejolašvuođaid dasa ahte organisašuvdna sáhtta ovddiduvvot fágalaččat nana organisašuvdnan. Dat dáidá maid leat dat modealla daid modeallaid searvis maid bargojoavku lea árvoštallan, mii sáhtta ásahuvvot johtilepmosit. Ollislaš árvoštallan lea ahte modealla buori muddui ollašuhtta daid gaskaboddasaš eavttuid nu mo dat dál leat hábmejuvvon.

Modeallas leat dattetge muhtun prinsihpalaš raššivuođat/hástalusat dan dáfus ahte Norgga Sámediggi oažžu veaháš stuorát váikkuhanfámu beaivválaš jodiheapmái ja ahte doaibma šaddá Norgga Sámedikki oassin. Prinsihpalaččat dat mearkkaša maidá ahte Sámi Giellagáldu šaddá váttis joatkit jus Norgga Sámediggi háliidivččii loahpahit doaimma. Modealla eará vejolaš raššivuohta nu mo dat dán rádjai lea válddahuvvon, lea ahte rolla- ja ovddasvástádusjuohku gaskal Norgga Sámedikki, stivrra ja Sámi Giellagáldu direktivrra dáidá orrut veaháš

¹ Divvun jodiha ja ovddida sámeielaid várás divvunprográmmaid maid lea vejolaš geavahit iešguđet dieh-
tovuodđovuogádagain, ja bargá sámi giellateknologiija viidásat ovddidemiin.

eahpečielggas. Ovdamearkka dihtii lea veaháš eahpečielggas mo bargiidovd-
dasvástádus galgá doaimmahuvvot jus formálalaš bargoaddivdovdasvástádus gullá
Norgga Sámediggái, ja šaddá dárbu ásahit čielga njuolggadusaid mat mearridit
guđe áššiin Sámedikki direktivrras lea ovddasvástádus ja bagadanváldi, ja guđe
áššiin stivrenlinnjá lea botkejuvvon nu ahte bagadanváldi dušše gullá Sámi
Giellagáldu direktivrii.

Ággan ásahit dakkár modealla Norgii ii ge Supmii dahje Ruttii, lea ahte Ruota ja
Suoma sámedikkiin lea uhca hálddahus Norgga Sámedikki hálddahusa ektui.
Vaikke vel Suoma ja Ruota sámedikkiin lea buorre hálddahuslaš vuođđostruktuvra,
de sis leat uhcit návccat gieđahallat Sámi Giellagáldu hálddahuslaš bargamušaid go
Norgga Sámedikkis. Danne lea Norgga Sámedikkis muhtun stuorrafitnodatovddut,
go lea uhcit dárbu lasihit hálddahuslaš resurssaid. Sámediggi “bargolágideaddjin”
Norggas árvvoštallojuvvo maiddá leat veaháš fágalaččat nannosat go dat guokte
nuppi sámedikki dannego organisašuvnnas lea oppalaččat stuorát fágalaš biras ja
buoret vejolašvuohta háhkat fágalaš gelbbolašvuođa. Dattetge dat ii guoskka dihto
gielaide, nu go ovdamearkka dihtii nuortalašgillii ja anárašgillii, main lea stuorát
fágalaš biras Suoma Sámedikkis go Norgga Sámedikkis.

Hálddašanorgána sierra fápmudusaiguin Norggas

Organisašuvnamodealla, “hálddašanorgána sierra fápmudusaiguin”, ovdagovva
lea riikkaidgaskasaš boazodoalloguovddáš (International reindeer centre, ICR), man
váldodoaibmabáiki lea Guovdageainnus, Norggas, ja ovddeš Gáldu, álgoálbmotvuo-
igatvuođaid gelbbolašvuođaguovddáš, mii lei organiserejuvvon seamma láhkai.

Mearrádusa ásahit sierra stáhtalaš hálddašanorgána ferte departemeanta dahje
Gonagas stáhtaráđis dahkat, ovdamearkka dihtii mearrádusain ásahit njuolgg-
adusaid orgánii. Viidáseappot ferte geavadis Stuorradiggi nannet dan mearrádusa
dakko bokte ahte mearriduvvo juolludus stáhtabušehttii. Sámedikkis ii leat váldi
dahkat mearrádusa ásahit dakkár sierra, sirrejuvvon stáhtalaš doaimma.

Modellii *hálddašanorgána sierra fápmudusaiguin* lea hui dehálaš ahte organi-
sašuvnnas lea sierra stivra mii dahká eanaš bajimus dási mearrádusaid, mii earret
eará maiddá mearrida jahkásaš bušeahtaid juolluduvvon rámma vuođul, virgáda
bargiid ja mearrida doaibmaplánaid ja strategiija. Stivrra ja beaivválaš jodiheaddji
(direktivrra) váldi ja bargamušat leat válddahuvvon njuolggadusain ja ekonomi-
ijabagadusas. Modealla stivrrain, oktan njuolggadusaid fápmudusaiguin, botke
stivrenlinnjá nu ahte departemeanta ii sáhte bagadit guovddáža njuolgga.

Modealla nanusvuohta lea ahte dat sihkkarastá iehčanasvuođa beaivválaš doaimmas,
ja addá muhtun muddui sámedikkiide váikkuhanfámu dakko bokte ahte dat
nammadit stivrra. Ollislaš árvvoštallan lea ahte modealla viehka muddui ollašuhtá
eavttuid nu mo dat leat hábmejuvvon. Dattetge lea modeallas muhtun prinsihpalaš
raššivuođat/hástalusat dan ektui ahte sihkkarastojuvvojit go sámedikkiide doarvái
politihkalaš stivrejupmi ja kontrolla áhahusa rámmaid ektui, ja muhtun muddui

maiddái dan ektui ahte oažžu go orgána dárbbášlaš fágalaš legitimatehta olles sámi álbmogis. Dat guoská dasa ahte doaibma šaddá sierra stáhtalaš orgánan man váldokantuvra lea čadnojuvvo Norgii, ja man – prinsihpalaččat – departemeanta sáhtta heaittihit, maiddái Stuorradikki bušeahttamearrádusain (Norggas). Modealla eará raššivuohta sáhtta leat ahte dat gáibida eanet hálddahuressurssaid go dálá modealla go dat šaddá sierra, iehčanas organisašuvdnan.

Modeallaid erohusat

Dien guovtti modealla deháleamos erohus lea ahte *Sámediggi “bargolágideaddjin”* buoret muddui ollašuhtta dan eavttu ahte Sámedikkis galgá leat politihkalaš stivrejupmi ja kontrolla, dan ektui go modealla *hálddašanorgána sierra fápmudusaiguin Norggas* fas buorebut ollašuhtta dan eavttu ahte dat galgá leat fágalaččat sorjjasmeahttun ja nana organisašuvdna.

Jus dat eaktu ahte Sámedikkis galgá leat politihkalaš stivrejupmi ja kontrolla deattuhuvvo eanemusat, de rávvejuvvo ahte Sámi Giellagáldu ásahuvvo modealla *Sámediggi “bargolágideaddjin”* vuođu oktii dáin riikkain. Jus dat eaktu deattuhuvvo eanemusat ahte galgá leat fágalaččat nana ja sorjjasmeahttun organisašuvdna, de rávvejuvvo ásahit Sámi Giellagáldu modealla *sierra hálddašanorgánan Norgii* mielde, mas leat váldokantuvra ja hálddahuressurssat Norgga Sámedikkis.

Goappašiid modeallaide addet šiehtadusmearrádusat orgána jođihangoddái viehka stuorra vejolašvuođa fállat dakkár márkaniid guoski eavttuid nu ahte ovdu bargái bálkká dáfus go lea virgáduvvo orgánii man váldokantuvra lea Norggas, ii dárbbáš mearkkašit olus.

2 Duogáš

Norggas, Ruotas ja Suomas leat ásahuvvon orgánat mat galget gáhttet ja ovddidit gielaid. Institutet för språk och folkminne Ruotas, Institutet för de inhemska språken Suomas, ja Norggas fas lea Språkrådet mii bargá dárogiela ja giellamánngabealatvuoda nannemiin. Norgga, Ruota ja Suoma sámedikkit leat ásahan Sámi Giellagáldu veahkin buorebut nannet ja ovddidit sámezielaid buriin giellaovttasbargguin, vai gielaid boahteáigi sihkarastojuvvo.

Sámedikkit oidnet dárbbu ráhkadit organisašuvdnamodealla Sámi Giellagáldu várás mas lea ovttaš jođihangoddi, vaikke vel doaibma lea ge golmma riikkas. Dán rádjai lea Sámi Giellagáldu ruhtaduvvon prošeaktaruđaiguin, ja sámedikkit leat čuoččuhan ahte Sámi Giellagáldu ruđalaš dilli ferte oažžut nannosat rámmaid ja stuorát vuorddehahttivuohta.

2.1 Sámi Giellagáldu ásaheapmi

Sámi Giellagáldu – Davviriikkalaš sámezielaid fága- ja resursaguovddáš (dán rájes gohčoduvvon Sámi Giellagáldun) ásahuvvui dannego lei dárbu ođđasis organiseret ja beavttálmahttit dan rádjastideaddji davviriikkalaš sámi ovttasbarggu maid Sámi Parlamentáralaš Ráđđi álggahii jagi 2007.

Sámi parlamentáralaš ráđi (SPR) stivra ásaheapii bargojoavkku jagi 2007. Dan mandáhta lei evttohit ođđa organiserema sámi giellaovttasbargui, ja raporta “Evttohus mo ođđasis organiseret sámi giellaovttasbarggu sámedikkiid ovddasvástádussurggiid siskobealde” lei válmmas borgemánus 2008. Raporta čájehii ahte lei dárbu nannet sámi giellaovttasbarggu sihke giellapolitiikalaš ja fágalaš dásis. SPR bargojoavku evttohii ásaheapii oktasaš sámi giellafágalaš orgána mii galggai fuolahit dárbbuid giellafágalaš dásis.

Danne čadáhedje Suoma, Norgga ja Ruota Sámedikkit ovdaprošeavtta 2011, “SáFá-čielggadus davviriikkalaš giellafágaguovddáža ásaheapii birra”. Dan vuodul ásahuvvui prošeakta “Davviriikkalaš sámezielaid fága- ja resursaguovddáš ” mii lei doaimmas áigodagas 2013-2014. Sámi Giellagáldu vulggii Davviriikkalaš sámezielaid fága- ja resursaguovddážis ja ásahuvvui 1.1.2013.

Sámezielat eai čuovo riikarájaid gaskal Norgga, Ruota ja Suoma (ja Ruošša). Giellaráját sámi servodagas rasttidit riikarájaid. Oktiibuot leat ovcci sierranas sámeziela. Dat leat iešguđetláganat sihke dan dáfus man viidát gielat geavahuvvojit, dm. gallis dat hállet iešguđet gielaid, gielain leat iešguđet ortografalaš prinsihpat ja dain lea iešguđet geografalaš gullelašvuohta. Sámezielat leat unnit ja rašit. Eanetlohkogielat leat viehka muddui váikkuhan sámezielaid tearbmaovddideapmái, ja danne dárbbasuvo ovttasbargu giellanormeremiin rájaid rastá. Rádjastideaddji giellaovttasbargu lea dehálaš sámezielaid oktasaš vuoddu bisuheapmái. Dát ovttasbargu addá vejolašvuođa geavahit sámeziela rájaid rastá ja uhcida dan váttesuoda ahte ráját šaddet hehttehussan

sámegielaigiid gulahallamii. Vejolašvuohta háhkat giellagelbbolašvuođa lea uhcci buot golmma riikkas.

Go juohke giella ovddiduvo riikarájaid rastá nu ovttalaččat go vejolaš, de dat váikkuha lagat ovttasbargui ja nanne sámegielaidda geavaheami, ja váikkuha dasto dasa ahte gielat eai ovdán iešguđet láhkai dan golmma riikkas.

Go ruhtadeapmi Sámi Giellagáldu doibmii lea leamaš váilevaš, de leat sámedikkit ruhtadan doaimma vuosttažettiin golmma iešguđet Interreg-prošeavtta bokte. Dát adnojuvo uhccán guoddevažžan go ulbmil lea sihkkarastit Sámi Giellagáldu viidásat doaimma. Danne livččii sávahahtti gávdnat dakkár organisašuvdnavuogi mii sáhtášii láchit vejolašvuođaid eambo vuorddehahtti ruhtadeapmái.

2.2 Bargojoavkku mandáhta, čoahkkádus ja bargovuohki

Sámedikkit leat mángga oktavuodas deattuhan ahte lea dárbu ásahit organisašuvdnamodealla ovttalaš jođihangottiin Sámi Giellagáldui. Dál leat Sámi Giellagáldu bargit virggiin sin iežaset sámedikkiin Suomas, Ruoŋas ja Norggas. Dan golmma riikka sámedikkit leat muhtun áigodaga bargan čielggademiin man ulbmil lea leamaš ásahit ovttalaš organisašuvdnamodealla, muhto leat oaidnán ahte barggus leat hástalusat maid nationála eiseválddit fertejit leat mielde čoavdimin.

Danne ásahii Nordiska ämbetsmannsorganet for samiska frågor (NÄS) jahkásaš čoahkkimis borgemánus 2018 bargojoavkku mas galget leat mielde ovddasteaddjit juohke sámedikki ja departemeanttas Suomas, Ruoŋas ja Norggas ja mii galgá árvvoštallat Sámi Giellagáldu boahttevaš organisašuvdnamodealla. Juohke departemeanta ja sámediggi lea nammadan iežaset lahtuid bargojovkui. Norgga eiseválddit galge jođihit barggu.

Čoahkkimis čujuhuvvui maddái ahte livččii sávahahtti ahte organisašuvdnamodealla lážášii vejolašvuođa čoavdit Giellagáldu viidásat ruhtadeami.

NÄS lea hábmen bargojoavkku mandáhta ja dat čuodjá ná:

Bargojoavku galgá evttohit organisašuvdnahámi, dás maddái eaiggátvuođa ja čatnasanvuogi Sámi Giellagáldui, ja ovddidit dan Nordisk embetsmannsorgan for samiske spørsmål (NÄS) nammasaš orgánii. Skábmamánu 2018 ministtar-/presideantačoahkkimii galgá bargojoavku dieđihit barggu stáhtusa.

Bargojoavku galgá geiget loahpalaš organisašuvdnahápmeevttohusa manjmusat miessemánu 1. b. 2019.

Berre oččodit dakkár organisašuvdnahámi mii buoremusat ollašuhttá Sámi Giellagáldu ulbmila. Bargojoavku galgá vuosttažettiin árvvoštallat dakkár organisašuvdnahámi mas Sámi Giellagáldus lea okta jođihangoddi, ja bistaš bargit buot golmma riikkas.

Bargojoavku galgá čujuhit leat go hehttehusat dan golmma riikka nationála lágain dasa ahte háliiduvvon organisašuvdnahápmi Sámi Giellagáldui sáhtta ášahuvot.

Bargojoavkku mandáhta lea fámus miessemánu 1. b. 2019 rádjai.

Bargojoavkku lahtuid leat juohke riikii guoski departemeanttat ja sámedikkít nammadan ja čoahkkádus lea leamaš ná:

- Marko Marjomaa, Suoma Sámediggi
- Anne Luoto-Halvari, Suoma Oahpahus- ja kulturministeriija
- Marie Louise Allas, Ruota Sámediggi
- Göran Ternbo, Ruota Kulturdepartemeanta
- Mika Saijets, Norgga Sámediggi
- Bjørn Olav Megard, Norgga Gielda- ja ođasmahttindepartemeanta (jođiheaddji)
- Ole Drægni, Norgga Gielda- ja ođasmahttindepartemeanta (njukčamánu 6. b. rádjai)
- Ole Martin Svendsen, Norgga Gielda- ja ođasmahttindepartemeanta (njukčamánu 9. b. rájes)

Giella- ja ođasmahttindepartemeanta (GOD) lea bálkáhan Agenda Kaupang veahkin plánet, lágídit bargočoahkkimiid, duođáštít bohtosiid čoahkkimiin ja čállit raportta.

Bargojoavku lea doallan guokte ollesbeaivečoahkkima ja ovttá videočoahkkima, ja dasto vel lonohallan bargojoavkku lahtuid dokumeanttaid, árvalusaid ja oainnuid e-poasttas.

Vuosttaš bargočoahkkín dollojuvvui ođđajagimánu 30. ja 31. b. Gardermoenis. Áigumuš dáinna čoahkkimiin lei ásahtit oktasaš áddejumi dálá dilis, guorahallat vejolašvuodaid Sámi Giellagáldu boahttevaš organisašuvnamodealla hárrái mas lea ovttalaš jodihangoddi ja evttohit organisašuvnaevttuid maid ektui iešguđet modeallaid lea vejolaš árvoštallat. Siskkáldas referáhta čállojuvvui vuosttaš čoahkkimis, oktan ovdánanplánain ja bargojuoguin.

Árvalusaid vuodul vuosttaš bargočoahkkimis evttohuvojedje organisašuvnaevttut mat veaháš heivehemiin dorjojuvojedje videočoahkkimis bargojoavkkuin njukčamánu 6. b. Videočoahkkimis árvoštallojuvvui maiddái guđe organisašuvnamodeallat galge válddahuvvot lagabui. Bargojoavku deattuhii dehálažžan árvoštallat mánggalágan modeallaid. Bargojoavku juogadii ovddasvástádusa válddahit iešguđet modeallaid nuppi ollesbeaivečoahkkimii mii dollojuvvui Oslos njukčamánu 21. b.

Áigumuš nuppiin bargočoahkkimiin lei geahčadit ja árvoštallat daid iešguđet modeallaid Sámi Giellagáldu boahttevaš organiseremii, maid bargojoavkku lahtut ledje ráhkkanahttán. Digaštallamiid ja árvoštallamiid vuodul celkkii bargojoavku loahpalaččat guđe modeallat árvoštallojuvojít guovdileamosin Sámi Giellagáldu boahttevaš organiseremii.

Ovdánanplána dán čoahkkima maŋŋá lei ahte bargojoavku bivdojuvvui ovddidit vejolaš heivehemiid daidda oainnuide ja árvoštallamiidda mat dahkkojuvojedje njukčamánu 21. b. čoahkkimis ovdal njukčamánu 27. b. Raportta vuosttaš álgoevttohus sáddejuvvui bargojovkui cuoŋománu 4. b. áigemeriiin cuoŋománu 10. b. buktit vástádusa. Divvojuvvon álgoevttohus sáddejuvvui jovkui cuoŋománu 17. b. áigemeriiin cuoŋománu 30. b. buktit vástádusa. Raporta válmastuvvui miessemánu 8. b.

3 Sámi Giellagáldu dálá organisieren

3.1 Ulbmil ja bargamušat

Sámi Giellagáldus ja sámedikkiin lea ovddasvástádus das ahte (gč. njuolggadusaid § 3 ja 4):

- Nannet ja ovddidit giellaovttasbarggu
- Nannet ja ovddidit sáme giela nu ahte iešguđet sáme gielaid dárbbut, hástalusat ja resurssat váldjuvvojit vuhtii, ja
- Riggudit sáme giela ja sihkkarastit dan boahteáiggi

Sámi Giellagáldu galgá ovddidit sáme gielaid fágalaččat: ođđa terminologijja ja čállingiela normeren, ja giellagáhtten. Muđui galgá Sámi Giellagáldu doallat oktavuođa iešguđet ásaheavviguin ja juohkit dieđuid sámi giellafágalaš gažaldagain olles Sápma ja riikkaidgaskasaččat. Sámi Giellagáldu bargamušat ja ovddasvástádus leat dynámalaččat dan dáfus ahte lea vejolaš ovddidit guovddáža bargamušaid iešguđet áigodagain sámi giellafágalaš diliid ja dárbbuid mielde.

3.2 Dálá organisieren

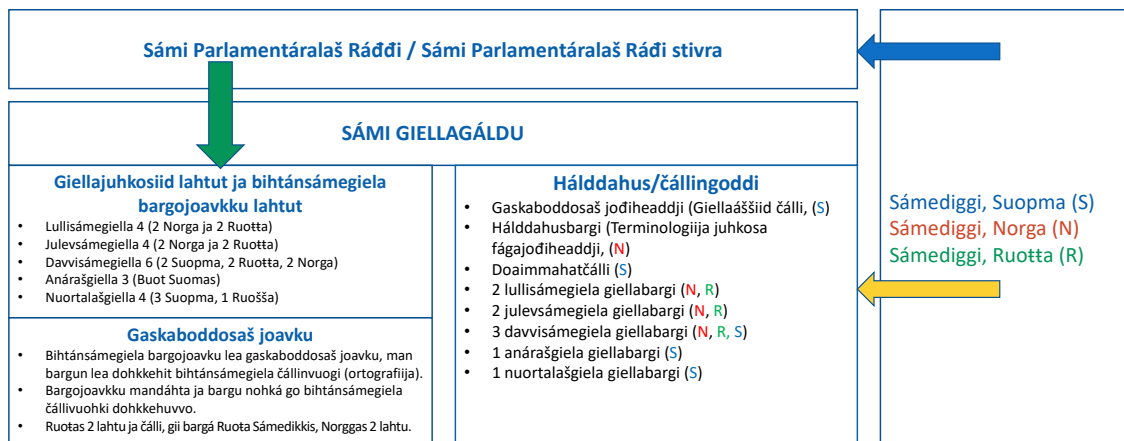
Sámi Giellagáldu (SG) lea Sámi Parlamentáralaš Ráđi (SPR) vuollásaš orgána. Giellagáldu lea oktasaš davviriekkalaš sámi giellaovttasbargoorgána. Giellagáldu lea bajimus orgána mii sáhtá dahkat mearrádusaid áššiin mat gusket sáme giela giellafágalaš gažaldagaide. SPR:s lea loahpalaš mearridanváldi áššiin mat gusket Sámi Giellagáldu njuolggadusaide ja bargoortnegii.

Dattetge joatkašuvvá Sámi Giellagáldu doaibma gaskaboddasaččat sámedikkiid gaskasaš ovttasbargun jagi 2019 lohppii. Suoma Sámediggi jođiha ovttasbarggu, ja okta mielbargi Suoma Sámedikkis lea virgáduvvon gaskaboddasaš jođiheaddjin jagi 2019 lohppii. Sámedikkiin lea oktasaš ovddasvástádus Sámi Giellagáldu čađaheamis ja ruhtadeamis, ja Sámi Giellagáldus ii leat sierra bušeahtta.

SPR stivra sáhtá fápmudit válddi giellajuhkosii (dm. komiteii, dahje lánveggodái, juohke giela várás) dahkat mearrádusaid áššiin mat gusket dušše ovttá gillii. Giellajuhkosiin lea ovddasvástádus ođđa terminologijja normeremis ja čállingiela norpmain. SPR stivra sáhtá maidái go sierra áššedovdiid bargajoavku dahje sierra doaibmaorgána ásaheavvu, fápmudit daidda válddi dahkat mearrádusaid earkiláššiin.

Sámi Giellagáldu bajimus organiseren 30.04.19 muttus čájehuvvo govosis vuolábealde.

Sámi Giellagáldu Organisašuvdnakárta



3.3 Bargoaddiovdasvástáduš ja bargiid jodiheapmi

Buohkat geat barget Sámi Giellagáldus, leat formálalaččat virgáduvnon bargat iežaset guoskevaš sámedikkiin, dan golmma riikkas. Bargi ja bargoaddi gaskasaš šiehtadusa vuođđu lea muddejuvnon dan riikka šiehtadusaid ja njuolggadusaid bokte, gos bargi lea virggis. Dan sámedikkis masa bargi lea virgáduvnon, lea bargoaddiovdasvástáduš sus.

Sámi Giellagáldus lea barggu mearridanváldi. Mielbargit galget dušše čadahit daid bargamušaid maid Sámi Giellagáldu gohčču. Bargit šiehtadit jávkama barggus, nu go luomuid ja friijabeiviid iežaset lagamus jodiheadđjiin ja dieđihit Sámi Giellagáldu gaskaboddaččat virgáduvnon jodiheadđjái jávkama birra.

Go sámedikkiin lea bargoaddiovdasvástáduš ja bargoaddi stivrenvuogatuhtu, ja Sámi Giellagáldu fas mearrida bargamušaid, de bohciida eahpečielggasvuhtu mielbargiid jodiheami ja stivrema ektui.

4 Eavttut vuodđun árvvoštallat iešguđet organisašuvdnamodeallaid

Bargojoavku galgá válddahit ja árvvoštallat iešguđet organisašuvdnamodeallaid Sámi Giellagáldui ja rávvet modealla/modeallaid orgána boahttevaš organiseremii. Vai lea vejolaš buohtastahttit iešguđet modeallaid, de lea bargojoavku ráhkadan organisašuvdnaeavttuid. Eavttut galget doarjut Sámi Giellagáldu ulbmila. Eavttut mat bohtet ovdan tabeallas 4-1, eai leat bardojuvvon vuoruhuvvon ortnega mielde, ii ge leat biddjojuvvon deaddu dasa guđe eavttut adnojuvvojit deháleabbon go earát boahttevaš organiseremii. Ráva guđe modeallat livčče ulbmillaččat Sámi Giellagáldu organiseremii, lea vuodđuduvvon iešguđet modeallaid ollislaš árvvoštallamiid eavttuid ektui (gč. kapihttala 7).

Bargojoavku lea bidjan čuovvovaš organisašuvdnaeavttuid vuodđun iešguđet organisašuvdnamodeallaid árvvoštallamii:

Tabell 4.1 Organisašuvdnaeavttut

Nr	Organisašuvdnaeavttut
1	Guhkesáigeperspektiiva ja vuorddehahttivuohta Mearkkaša guhkesáigeperspektiivva ja vuordevašvuoda bušeahtain ja rámmaeavttuin (dm. ahte vuodđoruhtadeapmi ii boađe prošeaktaruđain).
2	Sámedikkiide sihkkarastojuvvo doarvái politihkalaš stivrejupmi ja kontrolla ášahusa rámmain Mearkkaša ahte sámedikkít ožžot doarvái politihkalaš stivrejumi ja kontrolla Sámi Giellagáldu ja rádjastideaddji giellaovttasbarggu hárrái.
3	Rabasvuohta ekonomijjas ja mearrádusain Mearkkaša ahte almmolašvuodas lea geahčadanlohpi ja ahte čađahuvo fágalaš, sorjjasmeahttun revišuvdna ekonomijjas ja mearrádusain. (Ovdamearkka dihtii ovtta riikka riikarevišuvnna bokte dahje revišuvdnafitnodaga bokte mas lea buorre beaggin.)
4	Fágalaččat nana organisašuvdna Mearkkaša: <ul style="list-style-type: none">• Ahte orgánas lea fágalaš legitimizehta sámi álbmogis• Fágalaččat nana ja sorjjasmeahttun rolla• Háhkát, doalahit ja ovddidit gelbbolaš bargiid guoskevaš giellasurggiin• Albmanit oktalaš orgánan

Nr	Organisašuvdnaeavttut
5	<p>Ovttalaš jodiheapmi</p> <p>Mearkkaša ahte beaivválaš jodiheaddjis lea ollislaš ovddasvástádus dárbbalaš fápmudusaiguin organisašuvnna doaimmahit ja ovddidit riikkarájaid rastá. Dat guoská ovddasvástádussii ekonomijas, bargiin (dás maiddái bargiid háhkamis) ja fágalaš kvalitehtas. Beaivválaš jodiheaddjis lea bargoaddiovddasvástádus buot mielbargiin. Bargoaddi ja bargi vuoigatvuođaide ja geatnega-svuođaide gustojit čielga njuolggadusat.</p> <p>Dakkár áššiin main beavválaš jodiheaddji ferte háhkat fápmudusaid dahje mearrádusaid, ovda-mearkka dihtii stivrras, virgádanorgánas dahje eará sierra mearridanorgánas, galgá leat okta dakkár orgána, mas lea organisašuvnna rastásaš mearridanváldi, eanetlohkomearrádusaiguin jus dárbbasuvo, ja almmá dađi eanet vuordináiggi haga.</p>
6	<p>Beaktilvuohta ja njuovžilvuohta</p> <p>Mearkkaša:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Čielga ja ulbmillaš ovddasvástádus- ja rollajuogadeapmi gaskal sámedikkiid, departemeanttaid, stivrra (dahje eará bajimus mearridanorgánaid) ja beaivválaš jodiheaddji. • Skalerenvejolašvuohta bušeahta hárrái, dm. gierdat sihke lassáneami ja vuoládusa bušeahtas • Heivehanvejolašvuohta bargiid ja gelbbolašvuođa geavaheamis daid giellaguovlluid ektui mat galget bálvaluvvot • Beaktilis bargočadaheapmi ulbmillaš oktiiheiveheami ja ovttasbarggu bokte gaskal čállingotti ja earáid geat fáallet fágalaš veahki (omd. dálá fágajuhkosat ja eará fágalaš ráđit ja lávdegottit) • Vuollegis hálddahušgolut
7	<p>Johtilis ásaheapmi</p> <p>Mearkkaša ahte välljejuvvon organisašuvnamodealla ii gáibit viiddes láchkarievdadusaid iešguđet riikkain. Sávvamis livččii ahte modealla sáhtášii leat doaimmas ođđajagimánu 1. b. 2020 rájes.</p>

5 Iešguđet organisašuvdnamodeallaid válddahus ja árvoštallan

5.1 Guđe organisašuvdnamodeallat leat árvoštallojuvvon?

Dán kapihttalis mii válddahit ja árvoštallat iešguđet organisašuvdnamodeallaid 4. kapihttala eavttuid vuođul.

Iešguđet organisašuvdnamodeallaid ovdalis čielggadeami vuođul ja daid árvalusaid vuođul maid bargojoavkku lahtut leat ovddidan dakkár organisašuvdnamodeallaid birra maid lea vejolaš ásahit ja jođihit oktasaš jođihemiin ovttas dan golmma riikkas, ja mat ovddemustá eai gáibit láhkarievdeami, lea bargojoavku válljen árvoštallat čuovvovaš organisašuvdnamodeallaid lagabui: Searvemodealla Ruotas ja Suomas, sierra mearridanorgána Ruotas, sámediggi «bargolágideaddjin» Norggas ja Suomas ja Hálddašanorgána sierra fápmudusaiguin Norggas.

Čielggadettiin iešguđet modeallaid digaštalai bargojoavku daid čielggadusaid maid iešguđet sámedikkiid juristtat leat čađahan Sámi Giellagáldu vejolaš organiserema hárrái nu go oasussearvvi, vuođđudusa ja searvvi. Bargojoavkku loahppacealkámuš lei ahte dušše searvemodealla lei guoskevaš geahčadit lagabui, dannego ovtta dahje eanet riikkain lei prinsihpalaš vuosteháhku ásahit Sámi Giellagáldu oasussearvin dahje vuođđudussan.

Vejolaš modeallaid viidásat evttohanbarggus árvoštallojuvvui ulbmillažžan geahčadit gávdnojit go dál juo dakkár modeallat mat aiddo válddahit mo davriikkalaš orgánat sáhttet ásahuvvot ja stivrejuvvot oktasaš jođihemiin ovttas dan golmma riikkas. Dan barggu boadusin lea bargojoavku válddahan čuovvovaš organisašuvdnamodeallaid:

- Searvemodealla (ruoŋtilaš ja suomilaš veršuvdna)
- Sierra mearridanorgána, Ruota Sámediggái
- Sámediggi «bargolágideaddjin» Norggas ja Suomas
- Hálddašanorgána sierra fápmudusaiguin (ICR-modealla) Norggas
- Searvevuodamodealla
- Davriikkalaš dutkaninstituhtta (Nordforsk-modealla)

Buot modeallaid ektui biddjojuvvui vuodđun ahte Sámi Giellagáldu stivrras (dahje vástideaddji mearridanorgánas) berrejit leat guhitta lahtu main juohke sámediggi nammada guokte lahtu.

Nuppi bargočoahkkimii ledje buot bajábealde namuhuvvon modeallat válddahuvvon ja árvoštallojuvvon eavttuid vuodul. Dán duođaštusa vuodul árvoštalai bargojoavku ahte ii lean guovdil árvoštallat *Davviriikkalaš dutkaninstituhta*-modealla (Nordforsk-modealla) ja *Searvevuodámodealla* lagabui. Ággan guođđit *Davviriikkalaš dutkaninstituhta*-modealla lei ahte modeallas leat muhtun dehálaš prinsihpalaš hástalusat mat čatnasit dasa ahte dakkár modeallas Sámi Giellagáldu šaddá viđa riikka vuollásažžan, ja organisašuvnnalaččat Davviriikkaid ministtarráđi čállingotti vuollásažžan. Davviriikkaid ministtarráđi bargá konsensusprinsihpa vuodul, ja de lea eahpečielggas lea go riehta ja ulbmillaš bivdit maiddá Dánmárkku ja Islánda fárrui ásahtit dakkár orgána go Sámi Giellagáldu.

Searvevuodámodealla árvoštallojuvvui dakkár modeallan mii gáibida guhkit áiggi čielggadit go daid eará modeallaid. Jus vállješii dán modealla, de livčče sihke dárbu ásahtit stáhtaidgaskasaš šiehtadusa, ja šiehtadusa gaskal dan golmma sámedikki. (Ankke dárbbášuvvo šiehtadus gaskal dan golmma sámedikki, beroškeahhtá modeallas mii válljejuvo.)

Dan vuodul lea bargojoavku válljen árvoštallat lagabui njeallje vejolaš organisašuvdnamodealla Sámi Giellagáldui. Mii válddahit oanehaččat dan njeallje modealla ja árvoštallat dan njeallje modealla bajimus dásis. Mii válddahit veaháš vuđoleappot modeallaid *sámediggi "bargolágideaddjin"* ja *sierra hálddašanorgána Norggas* dannego bargojoavku árvoštallá dán guokte modealla eanemus guovdilin, gč. min rávvaga 8. kapihttalis. Dán guovtti modealla válddahusa struktuvra lea dahkkojuvvon sullii seammaláganin vai lea álkit buohtastahttit modeallaid.

Iešguđet modeallat leat válddahuvvon vuđoleappot mildosis.

5.2 Searvemodealla Ruotas ja Suomas

5.2.1 Kort beskrivelse

Sihke Ruotas ja Suomas lea vierrun geavahit searvemodeallaid. Dakkár organisašuvdnamodealla dattetge ii geavahuvvo Norggas, earret eará dannego servviid rievttálaš rámmat Norggas adnojuvvojit uhccán heivvolažžan.

Ruotas ii leat makkárga erenoamáš lágaid mii mearrida mo ideála searvi berre hábmejuvvot dahje mo dat galgá doaibmat. Dattetge lea nana árbevierru ja geavat Ruotas das mo ideála searvi galgá organiserejuvvot. Searvvis galget leat dihto logu mielde lahtut, das galget leat njuolggadusat ja stivra mii jođiha searvi barggu. Dattetge ii leat mihkkege mii caggá ahte goalmmát áššeasálaš vállje searvi stivrra dan sajis go lahtut dan dagašedje, dahje ahte lahtuin šattašii iešguđet jienastatlohku. Go searvi ásavuvvo, de searvi šaddá juridihkalaš persovdnan. Dalle sáhtta searvi ieš eaiggádušsat opmodaga ja doaibmat beallin iešguđet oktavuodáin. Lahtut sáhttet váldoáššis mearridit guđe organisašuvdnastruktuvra heive sidjiide buoremusat.

Dábálaččat lea ovdamearkka dihtii ekonomalaš servviin váldočoahkkin, masa lahtut sáhttet searvat, ja stivra mii stivre doaimma váldočoahkkimiid gaskkas.

Ollu servviin leat sierra revisorat . Jus lea sávahahtti ahte searvis galgá leat organisašuvdnanummir, de váldá searvi oktavuodá vearroeiseválddiiguin. ² Ekonomiija/ ruhtadeami dáfus dárbbša ruottlaš oassedoarjja Giellagáldui doarjjateknihkalaš hábmejumi “doarjjameroštussan” mas lea sierra doarjjapoasta (meroštuspoasta) maid Ruota Sámediggi sáhtta máksit. Ruđalaš doarjagat Suomas ja Norggas fievrriiduvvojit sisabohtun Giellagáldu doibmii. Searvemodeallas lea Giellagáldu čadnojuvvo bargorievttálaš rámmain, dm. kollektiivašiehtadussii ja dakkár bargorievttálaš lágaide go mielmearridanláhkii ja láhka barggolašvuodá birra (anställningskydd).

Ruhtadeami dáfus Suomas lea vejolaš juolludit “allmän understöd”, juogo Sámediggái dahje njuolggá searvá. Dakkár “allmän understöd” nammasaš doarjagis lea geavadis guhkesáiggeluondu, ja vejolaš lea geavahit sisabođuid maŋit jagiid.

Suoma searvemodeallas leat mánja sullasašvuodá ruota modeallain, muhto dain lea okta dehálaš erohus. Suomas lea sámediggi sierra riektesubjeakta (erohussan Norggas ja Ruotas) ja sáhtta danne ásahit searvvi. Ruotas lea Sámediggi oassin riektesubjeavttas stáhtas mii mearkkaša ahte sámediggi sáhtta ovddastit stáhta ásaheami oktavuodas, muhto dat lea stáhta mii čadnojuvvo juridihkalaš persovdnan. Njuolggadusain sáhtta bohtit ovdan ahte sámedikkiid áirasat dat galget leat ovddastuvvo lahttun stivrii.

Jus Suoma Sámediggi ásaha Sámi Giellagáldu searvin, de ferte searvvi kantuvra, váldokantuvra, leat Suomas. Registrerejuvvo searvis Suomas galget leat uhcimusat golbma vuoddeaddji ja stivra uhcimusat golmmain lahtuin, geaid gaskkas okta lea stivrra jođiheaddji. Stivrra jođiheaddji galgá vuolggasajis ássat Suomas, muđui go Pateanta- ja registtarstivra addá sierralobi. Dakkár sierralobi lea dattetge buorre vejolašvuhta oazžut. Beaiválaš jođiheaddji sáhtta dattetge ássat ovtta dain eará riikkain.

5.2.2 Nanusvuodaid ja raššivuodaid árvoštallan

Ruota ja Suoma searvemodeallat leat viehka ovttaláganat nanusvuodaid ja raššivuodaid dáfus, eai ge earrán olus eará modeallain guhkesáigeperspektiiva ja vuorddehahttivuodá hárrái.

Modealla nanusvuodain okta lea ahte dat addá sámedikkiide váikkuhanfámu searvvi stivrra bokte, ja ahte lea vejolaš ásahit daid lánveggottiid/bargojoavkkuid maid doaibma dárbbša, ja ahte njuolggadusat sáhttet mearridit ahte dat golbma sámedikki galget leat ovttaoavilis ovdalgo njuolggadusat sáhttet rievdaduvvot. Searvemodealla Suomas addá stuorát sorjjasmeahtunvuodá stáhtas go ovdamearkka dihtii searvemodealla Ruotas, dannego Suoma Sámediggi lea riektesubjeakta ja sáhtta iežas álgaga vuodul ásahit searvvi.

² Ideella föreningar, Björn Lundin & Jan Lindblad, 9:e upplagan, 2015 Skatteverket.se

Modealla lea mielde váikkuheamen rabasvuhtii ekonomijja dáfus, muhto uhcit go mángga eará modeallas dannego searvi ii gula almmolašvuodáprinsihpa vuollái. Modealla rahpá maid vejolašvuodaid dasa ahte doaibma sáhtta ovddidit fágalaš legitimatehta sámi álbmogis go stivrras leat buot golmma sámedikki ovddasteaddjit, ja ahte lávdegottiid/bargojoavkkuid čoahkkádussii sihkkarastojuvvo fágalaš ovdastus guoskevaš sámi giellaguovlluin. Raššivuohtan sáhtta baicce leat dat ahte searvi legitimatehta ja autoritehta ii dárbbas adnojuvvot seamma nanusin go ovdamearkka dihtii stáhta eiseváldi. Modealla nanusvuohta lea ahte dat addá sorjjasmeahttunvuođa go das lea dakkár jođihangoddi mas lea ollislaš ovddasvástádus fágas, ekonomijas ja bargiin.

Hehttehussan lea ahte hálddahusgolut lassánit searvi ásaheami oktavuodas. Ádjána maid guhkibuš ráhkadit njuolggadusaid dán modellii go daidda eará modeallaide dannego muhtun gažaldagat gáibidit lagat čielggadeami, earret eará ruhtadan- ja raporteremekanismmat mat ollašuttet buot golmma riikka doarjja- ja raporterenvuogádagaid.

5.3 Sierra mearridanorgána Ruota Sámediggái

5.3.1 Oanehis válddahus

Muhtun stáhta direktoráhtain (eiseváldiin) Ruotas leat sierra mearridanorgánat maid lahtuid ráđđehus lea nammadan. Dakkár dilálašvuodain mudde eiseváldiid bagadeapmi mearridanorgána bargamušaid. Galgá maiddái čujuhuvvot mat bargamušaid orgánas galget leat ja main áššiin galget dahkkojuvvot mearrádusat, galle lahtu orgánas galget leat, mo dat galget nammaduvvot ja gii galgá leat jođiheddji. Orgána bargamušat sáhttet leat sirrejuvnon eiseváldi doaimmas muđui. Mearridanorgána stivre iežas doaimma bálddalaga direktoráhta (eiseváldi) beaiválaš jođiheddjiin dahje stivrrain, beroškeahhtá das mo direktoráhta jođihuvvo. Dattetge lea direktoráhta jođihangottis ollislaš ovddasvástádus doaimmas, dás maiddái mearridanorgána doaimmas. Dábálemos lea ahte ráđđehus nammada mearridanorgánaid lahtuid, muhto doppe leat mángga eará vuogi nammadit lahtuid orgánii. Leanadikkít (fylkkadikkít), gielddat, politiija ja beroštusorganisašuvnnat nammadit lahtuid “länsstyrelsernas viltförvaltnings och rennaringens delegatione” nammasaš sáttagottiide.

Dakkár modeallas mas Sámi Giellagáldu ásahuvvo sierra mearridanorgánan Ruota Sámediggái, lea mearridanorgánas iehčanas ovddasvástádus dain mearrádusain maid orgána dahká, ja orgánas lea ovddasvástádus dain doaimmain mat čađahuvojit doaimmas (sámedikki njuolggadusaid siskabealde). Nu sáhtta sierra mearráduorgána albmanit čielgasit sirrejuvnon oassin sámedikkis.

Dakkár modeallas ruhtaduvvo Sámi Giellagáldu Ruota Sámedikki bokte seamma láhkai go searvemodealla, Ruotas – doarjjameroštussan ja sierra meroštuspoastan, juolludusreivve (muddenreivve) bokte. Ekonomalaš doarjagat Suomas ja Norggas fievrriduvvojit sisabohtun Ruota Sámediggái, mii fas sirdá doarjagiid Sámi Giellagáldui. Sámi Giellagáldu geatnegahttet dat oppalaš njuolggadusat mat gustojit stáhta doibmii Ruotas. Buot bargit adnojuvvojit stáhtabargin Ruotas. Eará

beliid báلكká oktavuodas mearrida dattetge Ruota Sámediggi. Sámedikkis lea maid formálalaččat ovddasvástádus doaimmas. Muhto dan gažaldaga ahte geas, Sámedikkis vai Sámi Giellagáldus, galgá leat ovddasvástádus háhkat jođiheaddji ja eará bargiid, dan lea dárбу čielggadit lagabui.

5.3.2 Nanusvuodaid ja raššivuodaid árvoštallan

Sierra mearridanorgána sáhtášii ollašuttit sámedikkiid dárbbu politihkalaš stivremii ja kontrollii, go mearridanorgána lea Ruota Sámedikki vuollásaš. Prinsihpalaš raššivuolta lea dattetge ahte modealla lea Ruota stáhta orgána oassin maid prinsihpalaččat ráđđehus sáhtá loahpahit. Seammalágan sierra mearridanorgána ii leat Norggas ii ge Suomas, nu ahte dat modealla fertešii dalle ásahuvvot Ruttii.

Modealla ollašuttá guhkesáigeperspektiivva ja vuorddehahttivuodá eavttuid. Modealla ferte seamma láhkai go dat eará modeallat heivehuvvot guoskevaš stáhta njuolggadusaide. Modealla eaktuda nu mo dat eará modeallat ge ahte njuolggadusain sáhtá boahit ovdan ahte gáibiduvvo ovttaoaivilvuolta sámedikkiid gaskkas jus njuolggadusat galget rievdaduvvot. Modealla ollašuttá raba-svuodagáibádusa dainna lágiin ahte revišuvdna Ruotas oažžu ovddasvástádusa revišuvnnas ja ahte almmolašvuodaprinsihppa gusto seamma láhkai go daidda eará modeallaide ge earret searvemodellii. Nanusvuotán sierra mearridanorgánain lea ahte modealla addá vejolašvuodá oažžut legitimizehta sámi álbmogis go stivrras leat sámedikkiid ovddasteaddjit, nu mo dain eará modeallain ge.

Nu mo dain eará modeallain ge dat lea nanusvuotán ahte šaddá ovttalaš jođihangoddi, muhto ain lea veaháš eahpečielggas mo modealla fuolaha gáiddusbargama ja addá vejolašvuodá dasa ja vejolašvuodá bargat ja ássat sierra riikkain, ja lea go ássangáibádus beaivválaš jođiheaddjái.

Modealla sáhtá čielggasmahttit ovddasvástádusa ja rollajuogadeami gaskal sámedikkiid, departemeantaid ja mearridanorgánaid jna. dainna lágiin ahte dat mearriduvvo njuolggadusain. Vejolaš lea skaleret doaimma bajás dahje vulos, ja lea maid vejolaš ruhtadit osiid doaimmas prošeaktaruhtademiin nu mo daid eará modeallaid ge hárrái. Eará ovdun lea ahte mearridanorgána sáhtá čadnojuvot Ruota Sámedikki hálddahussii, ja sáhtášii de geavahit dan vuodđostruktuvrra hálddahušlaš proseassaide ja rutiinnaide. Dattetge mielddisbuktá ođđa orgána ásaheapmi sámedikki vuollásažžan eanet barggu hálddahussii, ja dárbbu eanet hálddahušlaš resurssaide dannego Ruota Sámedikki hálddahuš lea oppalaččat viehka uhcci.

Giellagáldu bargit leat ain stáhtabargit, mii addá bargiide vuorddehahtti virgediliid čielga bargorievttálaš rámmain.

Jus modealla galggaš sáhttit ásahit, de lea dárбу ahte departemeanta Ruotas rievdata bagadusa ja lága Ruota Sámedikki várás. Dat lea okta dain sivain manne ásaheapmi ádjánivččii guhkibuš. Báhcet maiddái, nu mo namuhuvvon, muhtun gažaldagat maid livččii dárбу čielggadit lagabui jus galggašii árvoštallat dán modealla viidáseappot.

5.4 Sámediggi «bargolágideaddjin» Suomas dahje Norggas

Sámediggi "bargolágideaddjin"- modealla minsttarin lea leamaš Norgga lágidangiieldamodealla, mii lea Norgga giieldamodealla oassi ³. Lágidangiieldamodealla mearkkaša ahte gielddat besset sirdit lágidangildii lágas mearriduvvon bargamušaid čađaheami ja fápmudit dasa válddi dahkat bođu mearrádusaid dahje mearridit lánkaásahusa dárkilat njuolggadusaid mielde. Dat mearkkaša ahte gielda (ovttasbargogielda) sáhtta soahpat nuppiin gielddain (lágidangiieldain) ahte lágidangiielda galgá čađahit bargamušaid ja dahkat mearrádusaid áššiin main ii leat prinsihpalaš mearkkašupmi.

Dakkár modealla mas sámedikkiin okta galgá leat "bargolágideaddji" lea maiddá dan minstara mielde mo Divvun-prošeakta lei organiserejuvvon dan álgomuttus, dainna lágiin ahte prošeakta biddjojuvvui Norgga Sámedikki giellaossodaga vuollásažžan. Mii leat maid vilppastan modellii mii lea hálddašanorgána sierra fápmudusaiguin Norggas nammasaš modealla várás (geahča kapihttala 5.4).

Bargojoavkku árvoštallamat leat ahte "bargolágideaddji-modealla" lea vejolaš heivehit buot golmma riikka sámedikkiide. Bargojoavku lea válljen válddahit ja árvoštallat mo "bargolágideaddji-modealla" heive Supmii ja Norgii. Modealla livččii maid vejolaš heivehit Ruota Sámedikki vuollásaš bargolágideaddjin. Bargojoavku lea dattetge gávnahan ahte ii leat dárbu čállit sierra modealla Ruota várás, dannego modealla mas lea sierra mearridanorgána Ruota Sámedikki ektui, gávnnavuvvui guovdilat čoavddusin.

Dán kapihttalis mii govvidit álggus modealla Norgga Sámediggi "bargolágideaddjin", ovdamearkan. Dasto mii kommenteret deháleamos erohusaid gaskal Norgga Sámedikki "bargolágideaddjin" ja Suoma Sámedikki "bargolágideaddjin (kap. 5.3.2). Sihke suomelaš ja norgalaš modealla leat ollásit válddahuvvon mildosis. Dan siiva lei ahte bargojoavku árvoštalai norgalaš modealla eambbo guovdilin go suomilaš modealla (gč. árvoštallamiid kapihttalis 5.3.3 ja kapihttaliin 7.4 ja 7.6).

5.4.1 Norgga Sámediggi «bargolágideaddjin»

Organisašuvnamodealla ovdagovva lea dat vuohki mo Divvun-prošeakta lei organiserejuvvon dan árramuttus, Norgga Sámedikki giellaossodaga vuollásaš prošeaktan. Mii leat maid vilppastan ICR-modellii (gč. sierra notáhta, nappo háldda-
husorgánii mas leat sierra fápmudusat).

Vuođđojurdda lea ahte Giellagáldu buot bargit leat Norgga Sámedikki virgehasat, maid Sámediggi hálldahus stivre hálldahuslaččat, muhto main lea fágalaš iehčanasvuohka dan lánkai ahte stivrenlinnjá botkejuvvo, ja beaivválaš bagadanváldi fápmuduvvo stivrii dahje sullasažžii.

³ https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2018-06-22-83#KAPITTEL_6-4. Soaitá leat guovdil váldit juoidá minsttarin dán kapihttala iešguđet mearrádusain giieldalágas go dárkilat njuolggadusat ovttasbarggu várás, stivrra njuolggadusaid ja mandáhta várás jna. vejolaččat galget mearriduvvot. Seammás lea stuorra erohusat gaskal sámedikkiid ja Norgga gielddaid, earret eará dannego Norgga gielddat leat sierra juridihkalaš persovnnat mat leat dárkilit muddejuvvon das mo álbmotválljen kontrolla galgá dáhpáhuvat.

Modealla válddahuvvo nu ahte dan heivešii geavahit Sámi Giellagáldui stivrema ja jođiheami hárrái, ekonomiija/ruhtadeami hárrái ja muđui oppalaš njuolggadusaid hárrái, mat leat stáhtalaš doaimmaid várás (earret eará bargiid vuoigatvuođaid ja geatnegasvuođaid hárrái).

Stivrejupmi ja jođiheapmi

Modeallas lea hui dehálaš ahte Sámi Giellagáldu formálalaččat lea sajáidahttojuv- von sámedikki hálddahussii, muhto seammás lea sirrejuvvon sierra reiveárkkain, gráfalaš identitehtain jna. Dasto lea dehálaš ahte orgánas galgá leat sierra stivra, mii dahká eanaš bajimus mearrádusaid, ja mearrida maiddái jahkásaš bušeah- taid juolluduvvon rámma vuođul, virgáda bargiid ja mearrida doaibmaplánaid ja stra- tegiija. Jus sierra stivra galggaš oažžut virgádanválddi, de gáibiduvvo dasa dárkilat mudden. Vejolaš lea govahallat sierra muddema sámedikki bargiidnjuolggadu- saide, dahje vejolaččat sierra mearrádusa sámedikki ekonomiijanjuolggadusaide ja instruksii. Lagat dárkilvuođaid lea dárbu lagabui čielggadit, sihke direktivrra ja eará bargiid virgádeami hárrái.

Stivrra ja beaivválaš jođiheaddji (direktivrra) válddi ja doaibmamušaid lea dárbu válddahit dain njuolggadusain maid Norgga Sámediggi mearrida, ja ekonomii- jainstruvssas mii mearriduvvo daid ekonomiijanjuolggadusaid vuođul mat gustojit Norgga stáhtalaš hálddahussii. Vuolggasajis lea stivrras ovddasvástádus Norgga Sámedikki ektui hálddahušlaš áššiin, ja dárkilat njuolggadusaid vuođul lea juo- hke stivralahtus ovddasvástádus dan sámedikki ektui mii su lea nammadan, gč. vuolábealde.

Mii bidjat vuođđun ahte njuolggadusaid maid lea dárbu ráhkadit Sámi Giellagáldui, formálalaččat fertetit golbma sámedikki mearridit, seammaláganin.

Njuolggadusaide lea vejolaš bidjat klausulaid mat sihkarastet ahte njuolggadu- said leat golbma sámedikki dohkkehan, ja ahte rievdadusat galget biddjojuv- vot ovdan eará sámedikkiide, dahje vejolaččat galget maid eará sámedikkid dohkkehit daid. Váttis lea áibbas garvit dan dili ahte sierramielalašvuođa geažil lea Norgga Sámedikkis, bargolágideaddjin, formálalaččat veaháš eanebuš váldi. Dat soahpá dainna ahte Norgga Sámedikkis lea formála bargoaddiovdasvástádus. Oktilis jođi- heapmi sorjá dattetge duohtadilis buot golmma sámedikki bisti ovtamielalašvuođas dan hárrái.

Jus organisašuvdna oktii boahpteáiggi heaittihuvvo, de báhcá Norgga Sámediggái virgehasaide guoski bargoaddiovdasvástádus, jus eará ii leat šihttojuv- von.

Modealla mas lea stivra, oktan fápmudusaiguin njuolggadusain, botke stivrenlinnjá nu ahte sámediggi ii sáhte njuolggá bagadit doaimma.

Njuolggadusain sáhttet, jus lea sávahahti, leat dárkilis njuolggadusat das mo stivrra jođiheaddji ja stivralahtut galget välljejuv- vot. Livččii ovdamearkka dihtii vejolaš jurddašit ahte stivrras leat guokte lahtu maid juohke golbma sámedikki nammada njealji jagi áigodahkii, áinnas ge vuorroortnega mielde logahallojuv- von várrelahtui- guin geat bohtet sierranas lahtuid sadjái. Stivrra lahtuid nammadeami duođaštusa

dattetge dáidá Norgga Sámediggi fertet ráhkadit. Stivralahtuid geat eai oro leamen dohkálaččat, sáhtášii Norgga Sámediggi, vejolaččat nammadan sámediggi, prinsihpalaččat lihccut. Dan lea vejolaš muddet nu ahte Norgga Sámedikki váldi lihccut stivralahtuid ráddjejuvvo, muhto lihccunvejolašvuođa ii dáidde leat vejolaš jávkadit áibbas, verrošandáhpáhusaid ja dakkáraččaid geažil. Muhto lea maid vejolaš ráhkadit dakkár njuolggadusaid ahte nammadeaddji sámedikkis dat lea ovddasvástáduš vejolaččat lonuhit stivralahtuid geat eai oro doaibmamin dohkálaččat.

Njuolggadusat sáhttet addit stivríi fápmudusa ásaht ja heaittihit fágalaš stivrraid ja ráđiid. Vejolaš lea maid mearridit njuolggadusain mat stivrraid ja ráđiid Sámi Giellagáldus unnimusat galget leat, jus lea sávahahtti lohkkadit fágalaš ráđđevuogádaga. Njuolggadusat sáhttet válddahit main orgánain galgá leat váldi dahkat maid mearrádušaid.

Njuolggadusain sáhtta čuožžut makkár giellanormerenmearrádušaid stivra sáhtta dahkat, mii sáhtta fápmuduvvot bargiide / hálddahussii / direktivríi, ja mii sáhtta fápmuduvvot iešguđet giellaid fágarađđái / fágajuhkosii jna.

Ekonomiija/ruhtadeapmi

Ekonomalaš jođiheapmi sáhtta boahit ovdan sierra ossodatrehketdoallun Norgga Sámedikki vuolde. Juolludusat Norgga bealde várrejuvvojit Sámedikki rámmajuolludussii, Norgga stáhta bealis geavahanulbmila merkekeahhtá.

Ruota ja Suoma bealde – ja vejolaččat eará gálduin – boahán ekonomalaš juolludusat čállojuvvojit rehketdollui boahun. Sámediggi lea nettobušehttejuvvon doaibma mas lea fápmudus geavahit buot boađuid ieš, ja dat sáhtta sirdit badjebáhčagiid ja vuollebáhčagiid čuovvovaš jahkái.

Oppalaš njuolggadusat Stáhtalaš doaimma várás Norggas, ja daidda gulli bargiid vuoigatvuodát ja geatnegasvuodát

Doaibma ferte čuovvut buot dábálaš njuolggadusaid mat leat stáhtalaš doaimma várás Norggas, daiguin spiehkastagaiguin mat leat addojuvvon Norgga Sámediggái. Earret eará gusto lánka mii guoská stáhta bargiide, bargoheaitaga njuolggadusaide, tariffašiehtadusaide, Stáhta penšuvdnakássii jna. Dat mearkkaša maid ahte bargiid guokte ovddasteaddji galget vejolaččat beassat stivríi jienastanvuoigatvuodáin áššiin main stivra lea virgádanorgána. Molssaevttolaččat lea vejolaš mearridit sierra virgádanorgána daid njuolggadusaid mielde mat leat lágas stáhta bargiid birra.

Vejolaš lea ahte bargit barget sihke Norggas, Ruotas ja Suomas. Sii dieđihuvvojit buohkat Stáhta penšuvdnakássii Norggas, muhto sis galgá leat álbmotoadju ovttariikkas, dárkilat njuolggadusaid vuodul, gč. válddahusa kapihttalis 6. Buot bargit fertejit bálkáhuvvot Norgga stáhtabargin. Muhto bálkká mearrideami njuolggadusat leat viehka njuovžilát. Guovddáža jođihangoddái dat addá oalle stuorra doaibmanvejolašvuođa fállat márkaniid guoski eavttuid, juoga mii viehka muddui rahpá vejolašvuođa mearridit bálkká dan bálká- ja gollodási ektui mii lea doppe gos virgehas bargá ja ássá.

Direktevrra bálkká dán modealla mielde mearrida Norgga Sámediggi stivrra evttohusa vuodul. Vejolaččat lea dárbu iskat sáhttet go mearriduvvot eará modeallat.

Stivra sáhtta mearridit oktasaš máksomeriid stivrraid ja ráđiid searvama várás, ii ge dárbbas leat gitta iešguđet riikkaid rávvejeaddji máksomeriin.

Stáhta mátkeregulatiiva stáhta virgehasaid várás gusto vuolggasajis, daid ráddjehusaiguin maid stivra ain mearrideš.

Njuolggadusat dan mearrideami várás man riikii bargit galget vearu máksit

Geahča kapihttala 6 raporttas.

5.4.2 Suoma Sámediggi «bargolágideaddjin»

Mildosis lea válddahuvvon modealla mas lea *Suoma Sámediggi “bargilágideaddjin”*. Eai leat mearkkašahhti prinsihpalaš erohusat gaskal norgalaš ja suomilaš “bargolágideaddji”-modealla. Modealla Suoma Sámedikkiin “bargolágideaddjin” mielddisbuktá earret eará ahte bálkká ferte vuolggasajis mearriduvvot suomilaš tariffašiehtadusa vuodul. Bálkkádássi Suomas lea dábálaččat vuolit go Norggas, ja dat sáhtta dagahit váttisvuodaid háhkat giellabargiid Norgga ja Ruota bealde. Seammás lea gal vissa vejolaš mearridit muhtunlágan olgoriikalasáhusa mii muhtun muddui buhtada dan alit gollodási mii lea Ruota ja Norgga bealde.

Dasto lea jáhkehahti ahte lea dárbu lasihit hálddahuslaš resurssaid jus guovddáš ása-huvošii Suoma Sámedikki vuollásažžan, dannego Suoma Sámedikkis vuos lea uhcit hálddahus ii ge das leat seamma stuorraásahusovdu go Norgga Sámedikkis.

5.4.3 Nanusvuodaid ja raššivuodaid árvoštallan

Norgga Sámediggi bargolágideaddjin sáhtta šaddat beaktilis modeallan Sámi Giellagáldui. Modealla sihkkarasttášii iehčanasvuoda beaivválaččat, ja addá dan golmma sámediggái – muhtun muddui seamma stuorra váikkuhanválddi go juohke sámediggi ovdamearkka dihtii nammada guokte lahtu stivrii. Modealla sihkkarastá rabasvuoda ekonomijahálddašeamis ja dahká vejolažžan ovddidit fágalaččat nana organisašuvnna. Jáhkehahti lea dasto maidái vel ahte dat lea dat modealla buot dain modeallain maid bargojoavku lea árvoštallan, maid lea vejolaš ásahit johtilepmosit.

Ollislaš árvoštallan lea ahte modealla oalle muddui ollašuhhtá daid eavttuid nu mo dat dál leat hábmejuvvon.

Modeallas leat muhtun prinsihpalaš raššivuodát/hástalusat go Norgga Sámediggi oažžu stuoribuš dadjamaša beaivválaš doaimmas ja go doaibma šaddá Norgga Sámedikki oassin, juoga mas ferte lea váldokantuvra Norggas (muhto mas sáhttet leat bargit buot golmma riikkas). Prinsihpalaččat dat mearkkaša maid ahte lea vát-tis bisuhit Sámi Giellagáldu jus Norgga Sámediggi gávnnahe heaittihit doaimma.

Modealla eará vejolaš raššivuodta dan vuodul mo dat dássáži lea válddahuvvon, lea ahte rolla- ja ovddasvástádusjuohku gaskal Norgga Sámedikki, stivrra ja Sámi Giellagáldu direktivrra orru leamen veaháš eahpečielggas. Ovdamearkka dihtii

lea veaháš eahpečielggas mo bargiidovddasvástádus galgá hálddašuvvot jus formála bargoaddiovdasvástádus lea Norgga Sámedikkis, ja dárbu lea čielga njuolggadusaid ráhkadit mat mearridit maid áššiin Norgga Sámedikki direktivrras, ja sámediggeráđis, lea ovddasvástádus ja bagadanváldi ja main áššiin stivrenlinnjá lea botkejuvvon, nu ahte bagadanváldi lea dušše Sámi Giellagáldu direktivrras. Jus stivrenlinnjá Sámediggeráđis ja direktivrras galggaš leat botkejuvvon lagabut čilgejuvvon áššesurggiin, de ferte sámedikki dievasčoahkkin mearridit njuolggadusaid dan birra. Ahte njuolggadusat hábmejuvvojit nu ahte daid sáhttet buot golbma sámedikki duođaštit ja mearridit dievasčoahkkimis, sáhtta leat ulbmillaš.

Sihke Ruota Sámedikkis ja Suoma Sámedikkis lea hálldahus uhcci Norgga Sámedikki hálldahusa ektui. Vaikke vel suopmillaš ja ruottillaš sámedikkiin lea buorre hálldahuslaš vuodđovuogádat, de lea dain uhcit náka hálldašit hálldahuslaš bargamušaid mat gullet Sámi Giellagáldui, go Norgga Sámedikkis. Danne lea Norgga Sámedikkis dihto stuorradoaibmaovddut, go lassi hálldahuslaš resurssaide lea unnit dárbu. Norgga Sámediggi "bargolágideaddjin" árvvoštallojuvvo maddái fágalaččat návccaleabbon go duot guokte nuppi sámedikki dannego organisašuvnnas lea oppalaččat stuorát fágabiras ja fágalaš gelbbolašvuoha olámuttos. Dattetge nu ii leat gal sierra gielaide dáfus, nu go ovdamearkka dihtii nuortalašgiela ja anárašgiela hárrái, maid fágalaš biras lea stuorát Suoma Sámedikkis go Norgga Sámedikkis. Bálkádássi Norggas lea alit go daid eará riikkain, ja norgalaš modealla sáhtta dan geažil leat geasuheaddin bargiid háhkama ja doalaheami oktavuodas. Seammas addá šiehtadus doaimma jođihangoddaí oalle stuorra doaibmanvejolašvuoda mearridit márkaneavttuid nu ahte bálkáovdu go lea virgehas orgánas man váldokantuvra lea Norggas, danne ii dárbbáš mearkkašit eambbo.

5.5 Hálldašanorgána sierra fápmudusaiguin Norggas

5.5.1 Oanehis válddahus

Hálldašanorgána sierra fápmudusaiguin-modealla ovdagovva lea Riikkaidgaskasaš boazodoalloguovddáš (International Reindeer Centre - ICR), mas lea váldokantuvra Guovdageainnus, Norggas, ja ovddeš Gáldu, álgoálbmotvuoigatvuodaid gelbbolašvuodaguovddáš, mii lei organiserejuvvon seamma láhkai.

Sierranas hálldašanmodeallat Norgga stáhtas, Norgga stáhta oktavuodas, leat ollislaččat válddahuvvon dás: NOU 2003: 34 Mellom stat og marked — Selvstendige organisasjonsformer i staten.

Mearrádusa ásahit sierra stáhtalaš hálldašanorgána ferte departemeanta dahje Gonagas stáhtaráđis dahkat, ovdamearkka dihtii mearridettiin njuolggadusaid orgánii. Mearrádusa ferte dasto geavadis Stuorradiggi nannet nu ahte mearriduvvo juolludus stáhtabušehtas. Sámedikkis ii leat váldi mearridit dakkár sierra, sirrejuvvon stáhtalaš doaimma ásaheami.

Stivrejupmi ja jodiheapmi

Hálddašanorgána sierra fápmudusaiguin várás lea hui dehálaš ahte sierra stivra dahká bajimusdási mearrádusaid, earret eará mearrida jahkásaš bušeahtaid juolluvvon rámma vuodul, virgáda bargiid ja mearrida doaibmaplánaid ja strategijja. Stivrra ja beaivválaš jodiheaddji (direktevrra) váldi ja bargamušat leat válddahuvvon njuolggadusain ja ekonomiijainstruvssas.

Modealla stivrrain, oktanaga fápmudusaiguin njuolggadusain, botkejit stivrenlinnjá nu ahte departemeanta ii sáhte njuolgga bagadit guovddáža. Njuolggadusaid ICR várás lea stáhtaráđđi mearridan, formála departemeantamearrádusain. Jus alit formála stáhtus lea sávahahtti, de lea vejolaš mearridit njuolggadusaid gonagaslaš resolušuvnnain (almmolaš ráđđehusmearrádusain).

Mearrádusain sáhttet leat, jus lea sávahahtti, dárkilis njuolggadusat das mo stivrra jodiheaddji ja lahtut válljejuvvojit. Njuolggadusat sáhttet addit fápmudusa stivrii ásahit dahje heaittihit stivrraid ja ráđiid. Vejolaš lea maid mearridit njuolggadusain makkár stivrrat ja ráđit Sámi Giellagáldus unnimusat galget leat, jus lea sávahahtti lohkkadit fágalaš ráđđestruktuvrra. Njuolggadusat sáhttet maid válddahit main orgánain galgá leat váldi dahkat maid mearrádusaid.

Njuolggadusat sáhttet mearridit maid giellanormerendoaibmabijuid stivra sáhtta álggahit, mii galgá fápmuduvvot bargiide / hálddahussii / direktievrii, ja mii galgá fápmuduvvot juohke sámegiela fágaráđđái / fágajuhkosii jna. Njuolggadusain sáhttet leat mearrádusat das ahte golmma riikka sámedikkít fertejit leat ovttaoaivilis jus njuolggadusaid galgá leat vejolaš nuppástuhttit, muhto stáhtarievttálaččat sáhtta dattetge Norgga ráđđehus Norgga Vuodđolága mielde fámohuhttit njuolggadusaid.

Ekonomiija/ruhtadeapmi

Vejolaš lea jurddašit ahte juolludeamit Norgga bealde vuodđojuolludussii gessojuvvojit Sámedikki rámmas ja biddjojuvvojt sierra juolludussan stáhtabušeahtas sierra hálddašanorgánii. Juolludusat vuodđojuolludusa lassin sáhttet bohtit Sámedikkis ja čállojuvvojt sierra hálddašanorgánii bohtun.

Fápmudusat stáhtalaš hálddašanorgánii Norggas addojuvvojit jahkásaš juolludusreivviiguin departemeanttas. Dárbu lea iskat sáhttet go njuolggadusat ja ekonomiijainstruksa addit fápmudusaid sámediggái, nu ahte instruksa hálddahuslaš áššiin bohtá Sámedikkis. Dákkár ortnet gáibida šiehtadusa sámedikkiin.

Dárbu lea maid iskat sáhttet go njuolggadusat ja ekonomiijainstruksa mearridit ahte Norgga Sámediggi doaimmaha hálddahuslaš doaimmaid. Dákkár modealla lea oahpis stáhtalaš hálddašeamis Norggas, ovdamearkka dihtii geavaha Nasjonal institusjon for menneskerettigheter nammasaš ásahus siviilaáittardeaddji hálddahuslaš bálvalusaid (dás maid dáhtabálvalusaid), ja Válgadirektoráhta geavaha hálddahuslaš bálvalusaid (dás maid dáhtabálvalusaid) mat gullet Sihkkarvuođa ja gearggusvuođa direktoráhtii.

Ekonomalaš oassedoarjagat mat bohtet Ruotas ja Suomas, ja eará vejolaš gálduin, čállojuvvojit rehketdollui bohtun. Stuorradiggi sáhtta mearridit sierra

fápmudusaid mat dahket vejolažžan geavahit dakkár boađuid jogo visot dahje vassis supmi rádjai maiddá čuovvovaš jagiid. Dát váikkuha muhtun muddui njuovžilvuhtii. Dakkár ortnega galgá vejolaččat Finánsadepartemeanta Norggas dohkkehit ovdalگو ášši lágiduvvo Stuorradiggái.

Oppalaš njuolggadusat stáhtalaš doaimma várás Norggas, ja daidda gulli bargiid vuoigatvuođat ja geatnegasvuođat

Doaimma ferte čuovvut daid oppalaš njuolggadusaid mat leat stáhtalaš doaimma várás Norggas, nu go stáhtabušehta prinsihpaid, stáhtarehketdoalu, lága stáhta bargiid birra, streaikka njuolggadusaid, tariffašiehtadusaid, Stáhta penšuvdnakássa jna. Dat mearkaša dan ge ahte bargiid guokte ovddasteaddji váldet saji stivrii jienastanvuoigatvuođain áššiin main stivra lea virgádanorgána (gč. lága stáhta bargiid birra § 6, njealját lađđasa). Molssaevttolaččat rahpet njuolggadusat prinsihpalaččat dan vejolašvuođa ahte lea vejolaš ásahit sierra virgádanorgána (virgádanráđi) daid njuolggadusaid vuođul mat leat lágas stáhta bargiid birra, juoga mii ii leat guovdil dán dáhpáhusas, dannego lea vissa politihkalaččat sávahahtti čohket válddi stivrii.

Doibmii lea vejolaš ahte leat bargit sihke Norggas, Ruotas ja Suomas. Sii dieđihuvvojit buohkat Stáhta penšuvdnakássi Norggas, muhto ožžot álbmotoaju ovttas dan golmma riikkas, dárkilat njuolggadusaid vuođul, gč. válddahusa vuolábealde, kapihttalis 6. Buot virgehasat bálkáhuvvojit Norgga stáhtavirgehassan. Dattetge leat soahpamušat oalle njuovžilat, ja dain lea dat gustojeaddji prinsihppa ahte stáhta galgá fállat márkani heivehuvvon bálkká ii ge doaimmat bálkáoavadeaddjin.

Direktevrra bálkká mearrida dán modealla mielde dábálaččat departemeanta, stivrra evttohusa vuođul. Dárbu lea vejolaččat iskat lea go vejolaš mearridit eará modeallaid bálkamearrideami várás, ovdamearka dihtii ahte fápmudus mearridit direktivrra bálkká biddjojuvvo Norgga Sámediggái.

Stivra galgá sáhttit mearridit oktasaš mávssuin searvama várás iešguđet stivrraide ja ráđiide, ii ge dárbbas čuovvut iešguđet riikkaid oaivadeaddji mávssuid.

Stáhta mátkeregulatiiva (norgalaš) stáhta bargiid mátkkiid várás galgá vuolggasajis gustot, daid gáržžidemiiguin maid stivra mearrideš.

5.5.2 Nanusvuođaid ja raššivuođaid árvoštallan

Modeallas hálddašanorgánan sierra fápmudusaiguin galgá leat sierra stivra ja váldokantuvra Norggas ja sáhtta leat beaktilis modealla Sámi Giellagáldui. Modealla sihkarastá iehčanasvuođa beaivválaš doaimmas, ja addá – muhtun muddui, sámedikkiide dadjamaša dan láhkai ahte dat nammadit stivrra. Buohkanas árvoštallan lea ahte modealla oalle muddui ollašuhtta eavttuid nu mo dat leat hábmejuvvon. Modealla ollašuhtta guhkesáigeperspektiivva ja vuorddehahttivuođa dárbbu seamma láhkai go eará modeallat ge. Modealla lámčá vejolašvuođa ekonomijja ja mearrádusaid rabasvuhtii ja ovddasteaddjit. Modealla nu go eará modeallat ge lámčá vejolažžan ásahit oktalaš jodihangotti.

Modeallas leat muhtun prinsihpalaš raššivuodát/hástalusat mat čatnasit dasa ahte sámedikkiide galgá sihkkarastojuvvot doarvái politihkalaš stivren ja kontrolla ásahusa rámmain, ja muhtun muddui dasa ahte galgá go orgánas leat doarvái fágalaš legitimitehta olles sámi álbmogis. Dás lea dása oktavuoha ahte doaibma šaddá stáhtalaš orgánan, mas ferte leat váldokantuvra Norggas, ja dan sáhtta – prinsihpalaččat – departemeanta heaittihit, ja Stuorradikki bušeahhtamearrádusa bokte (Norggas). Orgána ii biddjojuvvo organisašuvnnalaččat Norgga Sámedikki vuollái, muhto formálalaččat dat šaddá dan sadjái organisašuvnnalaččat biddjojuvvot Norgga departemeantta vuollái.

Modealla eará raššivuoha lea ahte dát gáibidivččii lasi hálddahaslaš resurssaid go dálá modealla go dat šaddá sierra iehčanas organisašuvdnan. Vejolaš čoavddus maid lea vejolaš jurddašit, lea vejolašvuoha oastit veaháš hálddahas- ja vuogádatdoarjaga Norgga Sámedikkis vai ii leat dárbu hukset dan iežas organisašuvdnii. Jus modealla heivehallá nu ahte orgána oažžu oktasaš hálddahasu Norgga Sámedikkiin, de váiduduvvojit namahuvvon vuosteákkat veaháš. Dattetge lea jáhkehahtti ahte modealla gáibida eanet resurssaid go Sámediggi «bargolágideaddjin»-modeallas.

Bálkávuogádaga árvoštallamat šaddet seammaláganat go Sámediggi «bargolágideaddjin»-modeallas.

6 Vearrodilálašvuodát

Dán kapihttalis lea bajimusdási válldahus vearrodilálašvuodáin maid dakkár orgána go Sámi Giellagáldu ferte vuhtii váldit go ásahuvo oktii dan golmma riikkas. Bargojoavku váraša ahte raporta ii doarvái dárkilit válldahala buot vejolaš čuolbmačilgehusaid mat gusket rádjasttideaddji ovttasbargui, muhto eanet oppalaččat válldaha njuolggadusčohkiid ja geavada maid lea vejolaš jurddašit guoskevažžan buot organisašuvnamodeallaide. Bargojoavkku bajitdási oaivil lea ahte vearrodilálašvuodát ja njuolggadusčoahkit eai leat momeanttat mat dagahit ahte muhtun modeallat orrot leamen buorebut go eará modeallat. Hálldahuslaččat lea mohkkás ášši vaikke makkár organisašuvnamodellii barggahit virgehasaid golmma riikkas, ja aiddonassii seamma hástalusat maid lea dárbu čoavdit, beroškeahttá modeallas mii välljejuvo.

Bajimuččas lea davviriikkalaš vearrošiehtadus ⁴ gaskal davviriikkaid, vuolláičállojuv-
von jagi 1997, ja daid soahpamuš ⁵ mii mudde daid bargiid vearrodilálašvuodáid
geat barget rájáid rastá Davviriikkain.

6.1 Mielbargiid vearrodilálašvuodát

6.1.1 Oppalaš vearronjuolggadusat

Beroškeahttá das makkár organisašuvnamodealla välljejuvo Sámi Giellagáldui, de lea lunddolaš ahte soahpamuš lea orgána bargiidhálddašeami vuodus daid bargiid hárrái geat orrot dan riikka olggobealde masa orgána ásahuvo. Norgga Sámediggi čuovvu ovdamearkka dihtii dán šiehtadusa go fuolaha bargoaddiovd-
dasvástádusa daid bargiid ektui geat áppet Suomas. Šiehtadus earuha earret eará
nu gohčoduvvon "rádjaássiid", dm. olbmuid geat áppet rádjagielddas ja barget rájá
nuppi bealde, earáin geat eai ása rádjagielddas.

Soahpamuš čielggada ovdamearkka dihtii makkár sisaboahtu ja opmodat sáhttet
vearuhuvvot iešguđet riikkain:

- Suopma: sisabohtovearru stáhtii, sisabohtovearru servodaga hárrái, gieldda-
vearru, girkovearru, gáldovearru reantoboađus, gáldovearru ráddjejuvvon
vearroatnegasaid várás, opmodatvearru stáhtii.
- Norga: sisabohto- ja opmodatvearru stáhtii, sisabohto- ja opmodatvearru
gielddaide, sisabohtovearru fylkkaide, oktasašvearru Vearrojuohkinfondii,
vearut petroleavearrolága vuodul, divat stáhtii olgoriikka dáiddáriid honorárain.

⁴ <https://www.regjeringen.no/no/tema/okonomi-og-budsjett/skatter-og-avgifter/skatteavtaler/skatteavtale-mel-lom-de-nordiske-land/id651100/>

⁵ <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stprp-nr-5-1996-97-/id136785/sec5>

- Ruotta: sisaboahtovearru stáhtii – dás maiddá i mearraalbmávearru ja kuponja-vearru, sierra sisaboahtovearru olgoriikka ássiide, sierra sisaboahtovearru olgoriikkas ássi artisttain ja earáin, ekspanšuvdnagaskaoapmevearru, sisaboahtovearru gielddaide, opmodatvearru stáhtii.

Vearuhangeavat lea nuppiid sániiguin cealkki veaháš sierralágan riikkas riikii ja sorjá das man riikkas olmmoš orru. Makkár organisašuvdnamodealla válljejuvvo sáhtta dattetge, nu mo soahpamuš dulkojuvvo, váikkuhit dasa mo juohke bargi vearuhuvvo. Sihke ássanbáikkis ja vejolaš sierranjuolggadusain riikkas sáhtta leat mearkkašupmi, muhto maiddá dat sáhtta mearkkašit lea go organisašuvdnamodealla stáhtalaš/almolaš vai eanet priváhtalunddot, nu mo ovdamearkka dihtii ruottilaš dahje suomilaš searvi.

Váldonjuolggadussan lea ahte juohke mielbargi máksá vearu iežas ássanriikii, muhto ferte maid rehkenastit máksit vearu sihke dan riikii mas son orru ja dan riikii mas son bargá. Dakkár dáhpáhusain (duppalvearuhemiin) lea ássanriikka váldonjuolggadussan addit dan vearu geasusin maid bargi lea máksán dan riikkas mas son bargá.

Norgga Vearroetáhta⁶ válddaha dán ná:

- Jus don leat bargan nuppi riikkas ja ožžon bálkká doppe, de fertet das dábálaččat máksit vearu Norgii.
- Jus don leat máksán vearu olgoriikkas seamma bálkká ovddas mas galggašit máksit Norgii, de sáhtát gáibidit norgalaš vearus gessosa olgoriikka vearuheami ovddas.

Lunddolaš lea jáhkkit ahte sullii seamma njuolggadusat gustojit eará davviriikkain go barggat rájá rastá.

Eará vearronjuolggadusaid ovdamearkkat mat sáhttet gustot Sámi Giellagáldu mielbargiide leat (muhto eai leat ollislaččat):

- Jus don ásat eará riikkas iežat bearrašiin ja johtalat Norgii bargat, de it soaitte dárbbášit máksit vearu olgoriikka sisaboáđuin.
- Don leat vearu dáfus Norgga ássi Norgga lága mielde, muhto du dáidet atnit nuppi riikka ássin dan vearrošiehtadusa vuodul mii gusto gaskal Norgga ja du ássanriikka. Vearrošiehtadus sáhtta dalle gáržžidit Norgga vuoigatvuoda vearuhit du olgoriikka sisaboáđuid.
- Don fertet ieš gáibidit ahte du atnet nuppi riikka ássin vearrošiehtadusa vuodul. Dalle fertet addit ássanduodaštusa nuppi riikka vearroiseválddiin.

⁶ Skatteetaten.no

6.1.2 Vearronjuolggadusat almmolaš bálkámáksimiid várás

Modeallas mas orgána lea vejolaš meroštallat almmolažžan/stáhtalažžan, mudde soahpamuša artihkal 19 dán, go artihkal válddaha *almmolaš* bálkámáksimiid: "Bálkámáksimat almmolaš bálvalusaid oktavuodas galget dábalaš váldonjuolggadusa mielde vearuhuvot dušše riikkas mii čielggada mávssu. Jus máksinriika ii sáhte vearuhit mávssu, de lea subsidiára vearuhantuogatvuotta dan riikkas mas vuostáiváldi ássá" (...)

Muhto leat maid spiehkastagat, main: "dihto dáhpáhusain, dat riika mas bargu čađahuvo (oažžu) vearuhantuogatvuotta, go bargi ássá dan riikkas. Dát gusto dušše go bargu čađahuvo eará riikkas go dan riikkas mii máksá mávssu."

Manjit ovdamearka sáhtta leat guovdil Sámi Giellagáldu mángga virgehassii, geain lea bargosadji iežas riikkas, muhto ožžot bálkká eará riikkas.

6.2 Vearro dilálašvuodát doaimma várás

Soahpamuša artihkkala 5, čuoggás 2 a, meroštallojuvo "bissovaš doaimmabáiki" dakkár "báikin mas fitnodagas lea iežas jođihangoddi".

Makkár organisašuvnamodealla válljejuvo váikkuha dasa makkár vearuid ja divadiid doaimma ferte máksit. Nasionála njuolggadusain bargoaddiid vearuheami várás lea maid mearkašupmi, ovdamearka dihtii dagaha váldobáikki ásaheapmi Norgii vuolit bargoaddidivada mávssuid go ásaheapmi Ruttii ja Supmii.

Dárkilat dásis leat maddái dilálašvuodát dan hárrái mo mielbargiid miellahttuvuohta golmma riikka oadjoortnegiid ektui galgá gieđahallojuvot. Sáhttet bohciidit oktagaslaš erohusat ráđi virgehasaid virgedilálašvuodaid birra, dan geažil gos sii orrot ja makkár lágat ja njuolggadusat gustojit golmma riikka oadjoortnegiin. Dát hástalusat šaddet ovttalárganat beroškeahttá makkár organisašuvnamodealla válljejuvoš, nu guhkás go dat eaktu biddjojuvo vuodđun ahte organisašuvnnas galgá leat váldokantuvra ovttá riikkas ja bargit galget leat buot golmma riikkas. Bargoaddái guoski njuolggadusat dan riikkas gos váldokantuvra lea, galget čuvvovuvot nu bures go lea vejolaš. Danne ii leat bargojoavku čielggadan dáid gažaldagaid dárkileappot.

6.3 Vearronjuolggadusat čeahkkáigessojuvvon

Bajimus dásis mii árvoštallat ahte davviriikkalaš vearrošiehtadusa vearrosoahpamuša lea vejolaš geavahit Sámi Giellagáldu bargiid várás, beroškeahttá organisašuvnavuogis. Juohke bargi vearuheami mearriduvvo oktagaslaččat, daid vearronjuolggadusaid vuodul mat gustojit doppe gos olmmoš ássá, ja dan vuodul mo bargu čađahuvo ja geavahuvo. Nasionála njuolggadusat oktan oktagaslaš vuhtiiváldimiiguin (bálkádássi, ássanbáiki, oktagaslaš dáhkádusat jna.) sáhttet dagahit ahte lea dárbu persovnnalaččat heivehuvvon šiehtadusaide dásen dihtii vejolaš erohusaid mat bohtet das gos olmmoš ássá. Dábalaš vearronjuolggadusaid mudde dábalaččat davviriikkalaš vearrošiehtadus.

7 Organisašuvdnamodeallaid gaskasaš relatiiva nanusvuodaid ja raššivuodaid árvoštallan

7.1 Organisašuvdnamodeallaid bajimus dási árvoštallan

Bargojoavku lea árvoštallan modeallaid relatiiva nanusvuodaid ja raššivuodaid daid organisašuvdnaeavttuid ektui mat leat válddahuvvon kapihttalis 4⁷.

Bargojoavkku loahppajurdda lea ahte modeallat sámediggi “bargoláguideaddjin” ja hálddašanorgána sierra fápmudusaiguin Norggas orrot leamen guokte guovdileamos modealla. Kapihttalis 8 mii buktit ovdan min ollislaš árvoštallama ja loahppajurdaga das manne mii leat válljen dan guokte modealla.

Árvoštallamiid čeahkkáigeassu dán kapihttalis čájehuvvo tabeallas 7-1 ja lea govviduvvon ivdneskálain mii čájeha bargojoavkku árvoštallama das mo juohke modealla roavvát ollašuhtta eavttuid. Mii leat geavahan ivnniid ruoksada, fiskada ja ruoná govvidan dihtii man muddui iešguđet modeallat ollašuhttet eavttuid nuppiid modeallaid ektui:

- Rukses ivdni mearkkaša ahte modealla ollašuhtta eavttu unnit muddui
- Fiskes ivdni mearkkaša ahte modealla ollašuhtta eavttu dohkálaš muddui
- Ruoná ivdni mearkkaša ahte modealla ollašuhtta eavttu buoret muddui

Viidáseappot dán kapihttalis mii ákkastallat juohke eavttu ollašuhttimiid.

⁷ Metoda mii geavahuvvui bargočoahkkimis 21.3: Buohkat bargojoavkkus bukte ovdan iežaset oktagaslaš árvoštallama modeallain 1-3 skála mielde mas 1= ollašuhtta eavttuid unnit muddui, 2= ollašuhtta eavttuid dohkálaš muddui, 3= ollašuhtta eavttuid buori muddui. Dasto digaštalai ja kalibrerii bargojoavku iežas árvoštallamiid iešguđet eavttu hárrái. Loahpas dagai bargojoavku ollislaš árvoštallama das mii modeallaid/mat modeallaid buoremusat orro ollašuhttimin eavttuid oktiibuot.

Tabell 7.1 Modeallaid árvoštallan organisašuvdnaeavttuid ektui

Eavttut	Searvemodealla	Sierra mearridan-orgána, Ruotas	Sámediggi «bargolági-deaddjin»	Sierra hálddašan-orgána, Norggas
Guhkesáige-perspek-tiiva ja vuordde-haht-tivuohta	Green	Green	Yellow	Green
Sámedikkiide sihkkarastujuvo doarvái politihkalaš stivren ja kontrolla	Yellow	Yellow	Green	Red
Ekonomiija ja mearrádusaid rabasvuohta	Red	Green	Green	Green
Fágalaččat nana organisašuvdna	Red	Yellow	Yellow	Green
Oktalaš jođihan-goddi	Yellow	Yellow	Yellow	Green
Beaktivilvuohta ja njuovžilvuohta	Yellow	Yellow	Green	Yellow
Johtilis ásaheapmi	Red	Red	Green	Yellow

7.2 Guhkesáigeperspektiiva ja vuorddehahttivuohta

Eaktu guhkesáigeperspektiiva ja vuorddehahttivuohta galgá láchit dilálašvuođaid dasa ahte ruhtadeapmi leat vuodđuduvvon guoskevaš riikkaid vuodđojuolludusaide, ii ge prošektaruđaide. Iešguđet riikkaid unnimusjuolludusa (vuodđor-uhadeami) sturrodaga lea vejolaš mearridit sierra šiehtadussii. Dattetge sáhtta vuodđojuolludusa sturrodat rievddadit jagis jahkái nu go buot eará stáhtalaš doaimmain ge.

Dát eaktu mearkkaša vuosttažettiin dan ahte lea go riikkain dáhttu ruhtadit Sámi Giellagáldu guhkes áigái beroškeahhtá organisašuvdnamodeallas, muhto modeallat sáhttet uhcit eanet láchit vejolašvuođa guhkesáigásaš ruhtadeapmái. Bargojoavkku

loahppajurdda lea ahte buot modeallat oaivenjuolggaduslašat ollašuhttit dán eavttu.

Árvoštallan lea ahte Sámediggi “*bargolágideaddjin*” unnit go eará modeallat ollašuhttá dán eavttu. Ággan lea ahte Sámi Giellagáldu šaddá organiserejuvot ovttá sámedikki ossodahkan, ja sáhtá eambo go eará modeallat leat raššái politihkalaš vuoruhemiid dáfus golmma sámedikkis, go dain modeallain main Sámi Giellagáldu lea iehčanas organisašuvdna, dm. main Sámi Giellagáldu «suddjejuvvo». Sihke *searvemodealla*, *sierra mearridanorgána Ruotas ja hálddašanorgána sierra fápmudusaiguin Norggas* livčče eambo iehčanas organisašuvnnat mat soaittášedje láchit eambo guhkesáigeperspektiivva vejolažžan.

7.3 Sámedikkiide sihkarastojuvvo doarvái politihkalaš stivren ja kontrolla ásahusa rámmain

Buot modeallain eaktuduvvo ahte ásahuvvo stivra Sámi Giellagáldui golmma sámedikki lahtuiguin ja dárbblaš fápmudusaiguin sihkarastin dihtii bajimusdási politihkalaš stivrema ja kontrolla, das maid ásahan dihtii/heahtihan dihtii juhkosiid/ bargojoavkkuid maid stivra atná dárbblašžžan. Modeallat leat sierraláganat dan dáfus leat go dat ovttage sámedikki njuolgga vuollásaččat dahje áсахit go Norgga dahje Ruota stáhtaeiseválddit daid.

Bargojoavkku árvoštallan lea ahte modealla Sámedikkiin “*bargolágideaddjin*” dat buoremusat ollašuhttá eavttu sámedikkiid politihkalaš stivrema ja kontrolla birra Sámi Giellagáldu rámmaid hárrái ja rádjastideaddji giellabarggu hárrái. Ákkasteapmi lea ahte Sámi Giellagáldu šaddá ossodahkan ja njuolgga ovttá sámedikki vuollásažžan. Muhto suomiláš searvemodealla maid ollá bajás dán eavttus dannego Suoma Sámediggi lea sierra riektesubjeakta ja sáhtá áсахit searvvi Suoma Sámedikki vuollásažžan.

Modeallat *searvemodealla Ruotas*, *sierra mearridanorgána Ruotas ja hálddašanorgána sierra fápmudusaiguin Norggas* eai ole dat nu bajás dannego dát ásahuvvojit stáhtalaš orgánan ja daid sáhtá formálalaččat departemeanta Norggas ja ráđđehusmearrádus Ruotas heahtihit. Hálddašanorgána sierra fápmudusaiguin-modealla njuolggadusat sáhttet dattetge botket njuolggo stivrenlinnjá gaskal departemeantta ja Sámi Giellagáldu, nu ahte departemeanta Norggas oažžu njuolgga bagadanlinnjá guovddáži. *Sierra mearridanorgána Ruotas* lea dattetge nannosat organisašuvnnalaččat go dat lea vuodđuduvvon Ruota Sámediggái ja ollá dan láchkai veaháš bajibui go *sierra hálddašanorgána Norggas*.

7.4 Ekonomiija ja mearrádusaid rabasvuohta

Ekonomiija ja mearrádusaid rabasvuođa eaktu mearkkaša almmolaš geahčadanvejolašvuođa ja ekonomiija ja mearrádusaid fágalaš, sorjjasmeahtun reišuvnna.

Bargojoavkku árvoštallan lea ahte buot modeallat láchet dilálašvuođaid dán eavttu ektui go lea sáhka ekonomiijas ja almmolaš reišuvdnageatnegasvuođas guoskevaš riikkaid lágaid vuodul. Dat mii guoská mearrádusaid almmolaš

geahčadanvejolašvuhtii, de árvoštallojuvvo searvemodealla návccaheabbon go eará modeallat danne go searvi ii geatnegahte almmolašvuodáprinsihppa mii gusto almmolaš doaimmaide dan golmma riikka

7.5 Fágalaččat nana organisašuvdna

Fágalaš nana organisašuvdna nammasaš eaktu mearkkaša: ahte orgánas lea fágalaš legitimitehta sámi álbmogis, ahte das lea fágalaččat nana rolla, nákke háhkat, doalahit ja ovddidit gelbbolaš bargiid guovdilis giellaguovlluin, ja nákke albmanit oktalaš orgánan.

Bargojoavkku árvoštallan lea ahte *hálddašanorgána sierra fápmudusaiguin Norggas* buoremusat ollašuhttá dán eavttu. Nu lea danne go ásahuvvo sierra stáhtalaš hálddašanorgána mii bures láchčá vejolašvuodaid doaibmat fágalaččat nana ja iehčanas organisašuvdnan mas lea ovddasvástádus fágalaččat ovddidit sámegeielaid rájáid rastá.

Sierra mearridanorgána Ruotas ja okta sámedikkiin “bargolágideaddjin” orrot leamen veaháš návccaleabbot go dat leat politihkalaččat/organisašuvnnalaččat čatnasan Sámediggái. Dat mearkkaša ahte čatnaseapmi Sámediggái politihkalaš doaibmin sáhtta áddejuvot menddo lahkan ja hástalit fágalaš iehčanasvuoda. Dan hárrái man sámediggái modealla *Sámediggi “bargolágideaddjin”* vejolaččat galgá biddjojuvot, de lea árvoštallan dat ahte Norgga Sámediggi ollá badjelii fágalaš nana organisašuvdna nammasaš eavttus go dat guokte eará sámedikki. Nu lea danne go organisašuvnnas lea stuorát fágalaš biras sámegeielas, oppalaččat, ja sámi servodatgažaldagain ja das lea buoret vejolašvuodta beassat geavahit fágalaš gelbbolašvuoda, vaikke vel Suoma Sámedikkis lea stuorát anárašgiela ja nuortalašgiela fágabiras.

Searvemodealla orru leamen geahnoheamos sihke dan geažil go dat lea politihkalaččat čatnasan sámediggái ja danne go (easkka)ásahuvvon searvi fágalaš stáhtus orru leamen vuolleleappos go stáhtalaš orgána stáhtus. Návccalašvuoda hárrái háhkat, doalahit ja ovddidit gelbbolaš bargiid árvoštallojuvvojit modeallat viehka ovttaláganin earret dan hárrái go leat erohusat bálkádási dáfus iešguđet riikkain. Digaštallat lea vejolaš lea go searvi unnit geasuheaddji bálká- ja bargoeavttuid hárrái. Searvvis lea vejolaš ásahit dakkár bargoeavttuid mat sáhttet leat sihke buorebut ja heajubut go stáhtalaš orgánas leat.

7.6 Oktalaš jodiheapm

Eaktu Oktalaš jodiheapmi mearkkaša ahte beaivválaš jodiheaddjis lea ovddasvástádus dárbbášlaš fápmudusain organisašuvnna doaimma ja ovddideami várás riikkaid gaska. Dát mearkkaša ovddasvástádusa ekonomijjas, bargiin (dás maiddái bargiid háhkamis) ja fágalaš kvalitehtas. Beaivválaš jodiheaddjis lea bargoaddiovdasvástádus buot mielbargiin. Čielga njuolggadusat leat bargoaddi ja bargi vuoi-gatvuodaid ja geatnegasvuodaid várás. Dakkár áššiin main beaivválaš jodiheaddji

ferite bivdit fápmudusaid dahje mearrádusaid, ovdamearkka dihtii stivrras, virgádanorgánas dahje eará sierra mearridanorgánas, de galgá leat okta dakkár orgána, mas lea váldi dahkat mearrádusaid organisašuvnna miehtá, vaikke eanetlohkomearrádusaid bokte ge dárbbu mielde, ja mearkkašahtti vuordima haga.

Bargojoavkku árvvoštallan lea ahte modeallain lea sullii seamma buorre boađus dán eavttu ektui, muhto ahte sierra hálddašanorgána Norggas orru leamen veaháš nannosat go dat šaddá iehčanas hálddašanorgánan sierra direktivrrain. Eaktun dasa ahte Sámediggi “bargolágideaddjin” sáhtta árvvoštallojuvvon seamma bajás go dat earát dán eavttu ektui, lea ahte ásahuvvojit soahpamušat/njuolggadusat mat addet direktivrii ja stivrii doarvái válddi virgádanáššiin ja ahte direktivra oažžu fágalaš ja beaivválaš ovddasvástádus buot bargiin, dm. stivrenvuoigatvuođa organisašuvnna resurssaid hárrái.

7.7 Beaktivilvuhta ja njuovžilvuhta

Eaktu beaktivilvuhta ja njuovžilvuhta mearkkaša:

- Čielga ja ulbmillaš ovddasvástádus- ja rollajuogadeami gaskal sámedikkiid, departemeanttaid, stivrra (dahje eará bajimus mearridanorgána) ja beaivválaš jodiheaddji.
- Skalarenvejolašvuođa bušeahta hárrái, dm. gierdat sihke lassáneami ja vuoládusa bušeahtas
- Njuovžilvuođa bargiid ja gelbbolašvuođa geavaheami hárrái daid giellaguovlluid ektui mat galget bálvaluvvot
- Beaktilis bargamuščoavdima ulbmillaš oktiiheiveheami ja ovttasbarggu bokte gaskal čállingotti ja olgguldas fágalaš vehkiid (omd. dálá fágajuhkosiid ja eará fágalaš ráđiid ja lávdegottiid)
- Vuollegis hálldahusgoluid

Bargojoavkku árvvoštallan lea ahte modeallat leat seamma buorit čuoggáin skalarenvejolašvuohta, bargamuščoavdima njuovžilvuhta ja beaktivilvuhta, muhto erohusat leat vuollegis hálldahusgoluid dáfus.

Árvvoštallan lea ahte Sámediggi “bargolágideaddjin” Norggas ollá bajimussii čuoggás vuollegis hálldahuslaš golut. Nu lea dannege modealla mearkkaša ahte dat sáhtta geavahit Sámedikki ásahuvvon hálldahuslaš resurssaid, rutiinnaid ja proseassaid, dm. dan čovdosis leat stuorrafitnodatovddut. Suoma Sámediggi “bargolágideaddjin” nammasaš modealla hárrái lea nu ahte dat ii ole nu bajás dan eavttus dannege Norgga Sámediggi dannege das lea mearkkašahtti uhcit hálldahus maid Sámi Giellagáldu sáhtta geavahit. Dat gáibida jáhkkimis eanet hálldahuslaš resurssaid Suoma Sámedikkis fuolahan dihtii dakkár bargamuša go Norggas.

Eará modeallat gáibidit ahte ásahuvvojit sierra hálddahaslaš doaimmat Sámi Giellagáldu ásaheapmái iehčanas organisašuvdnan. Dárbbášuvvojit várra veaháš uhcit hálddahaslaš doaimmat modellii sierra hálddašanorgána Norggas mas njuolggadusaid ja ekonomiiinstruvssa bokte lea vejolaš mearridit ahte muhtun dárkileappot čilgejuvvon hálddahaslaš doaimmaid čađaha Norgga Sámediggi.

Sámediggi “bargolágideaddjin” nammasaš modealla ollá veaháš vuollelii go eará modeallat čuoggás mii gohčoduvvo čielga ovddasvástádus- ja rollajuohku gaskal sámedikkiid ja Sámi Giellagáldu. Eaktu lea ahte fágalaš iehčanasvuohta sáhtta sihkarastojuvvot dan láhkai ahte ráhkaduvvojit čielga njuolggadusat mat mearridit main áššiin sámedikki direktivrras lea ovddasvástádus- ja bagadanváldi, ja main áššiin stivrenlinnjá lea botkejuvvon nu ahte bagadanváldi lea dušše Sámi Giellagáldu direktivrras.

7.8 Johtilis ásaheapm

Johtilis ásaheapmi nammasaš eaktu mearkkaša man guhkes áiggi bargujoavku jáhkka iešguđet modeallaid ásaheapmi ádjána.

Bargujoavku árvoštallan lea ahte lea gal menddo optimisttalaš jáhkkat ahte Sámi Giellagáldu ođđa modealla lea vejolaš ásahit ovdal 1.1.2020 dannego ain lea báhcán veaháš čielggadanbargu ja politihkalaš proseassat riikkain ja sámedikkiin ádjánit muhtun áiggi. Sámediggi “bargolágideaddjin” Norggas ja Suomas lea jáhkkimis johtileamos vuohki ásahit Sámi Giellagáldu, ja dasto čuovvu hálddašanorgána sierra fápmudusaiguin Norggas. Sihke searvemodealla ja sierra mearrádusorgána Ruotas vurdojuvvo ádjánit guhkit áiggi. Dát modeallat gáibidit dárkilat čielggademiid, dannego lea ain ollu mii lea eahpečielggas das mo dáid modeallaid lea vejolaš hábmet, ja politihkalaš proseassat guoskevaš riikkain vurdojuvvo ádjánit guhkit áiggi.

8 Loahppajurdda ja ráva

Kapihttaliid 5, 6 ja 7 válddahusa ja árvoštallama vuodul lea bargojoavkku loahppajurdda ahte Norgga Sámediggi “bargolágideaddjin” ja hálddašanorgána sierra fápmudusaiguin Norggas dat buoremusat ollašuhttet daid eavttuid mat leat biddjojuvvon modeallaid árvoštallama vuodđun.

Guktot modeallat bidjet vuodđun ahte váldobáiki galgá leat Norggas, ja bargit galget leat golmma riikkas mat duhtadit buot sámegielaideid gelbbolašvuoda dárbbu.

Deháleamos erohus gaskal dán guovtti modealla lea ahte Sámediggi “bargolágideaddjin” buorebut ollašuhttá eavttu sámedikki politihkalaš stivrejupmi ja kontrolla, ja hálddašanorgána sierra fápmudusaiguin Norggas fas buorebut ollašuhttá eavttu fágalaš iehčanasvuolta ja nana organisašuvdna.

Jus Sámedikki politihkalaš stivren ja kontrolla nammasaš ektui biddjojuvvo eanemus deaddu, de rávvejuvvo ahte Sámi Giellagáldu ásahuvvo Sámediggi “bargolágideaddjin” – modealla mielde oktii dain riikkain. Dat mii guoská dasa man riikii Sámediggi “bargolágideaddjin” berre biddjojuvvot, de lea árvoštallan ahte čatnaseapmi Norgii ollá veaháš badjelabbui beaktilvuoda ja vuorddehahttivuoda eavttus. Nu lea dannego hálldahuslaš resurssat Norgga Sámedikkis leat eanet go Ruotas ja Suomas. Ruota Sámedikkis ja Suoma Sámedikkis leat uhcit hálldahuslaš návccat geavahan láhkai ja danne dain leat ráddjejuvvon vejolašvuodát váldit badjelasaset ođđa bargamušaid lasi resurssaid haga. Lasi hálldahuslaš návccaid dárbu lea jáhkkmis unnit Norgga Sámedikkis, dannego stuorra vuodđohálldahus addá dihto stuorrafitnodatovdduid. Sámediggi “bargolágideaddjin” Norggas ollá maiddái badjelijii eavttus fágalaččat nana organisašuvdna go duot eará sámedikkit dannego organisašuvnna sturrodát mearkkaša ahte dain lea dábálaččat stuorát fágalaš biras ja daidda lea fágalaš gelbbolašvuolta buoret olámuttos, muhto earret sierra gielaideid dáfus, nu go ovdamearkka dihtii nuortalašgiela ja anárašgiela dáfus, main lea gelbbolašvuolta stuorát Suoma Sámedikkis go Norgga Sámedikkis.

Báلكádássi lea alit Norggas go dain eará riikkain, ja norgalaš modealla orru leamen eambo geasuheaddjín ja addá danne buoret vejolašvuoda háhkat ja doalahit mielbargiid (dát gusto maiddái hálldašanorgánii sierra fápmudusaiguin Norggas). Seammás addet šiehtadusnjuolggadusat orgána jođihangoddái oalle stuorra doaimanvejolašvuoda fállat márkanií heivehuvvon eavttuid nu ahte dat báلكáovdu leat virgehas dakkár orgánas mas lea váldobáiki Norggas, ii dárbbáš mearkkašit olus.

Jus eaktu fágalaččat nana ja iehčanas organisašuvdna deattuhuvvo eanemusat, de rávvejuvvo áсахit Sámi Giellagáldu modealla mielde sierra hálddašánorgána Norggas mii biddjojuvvo Norgga Sámediggái ja čadnojuvvo dasa hálldahuslaččat. Beaktilvuolta ja njuovžilvuolta nammasaš eavttu ektui ollá Sámediggi “bargolágideaddjin” Norggas veaháš badjelii go sierra hálddašánorgána, muhto modeallat sáhttet ollit measta seamma bajás jus njuolggadusat ja ekonomijainstruksa sáhttet mearridit ahte (eanaš) hálldahuslaš doaimmaid galgá Norgga Sámediggi čađahit.

Searvemodealla árvoštallojuvvo leat unnimusat guovdil dain modeallain mat leat árvoštallojuvwon, dannego dat ollá vuollelii go eará modeallat mángga eavttu hárrái. Sierra mearrádusorgána Ruotas ollašuhtá eavttuid oalle muddui, muhto gáibida eanet čielggadeami ja dan ádjána guhkit áiggi áсахit go Sámedikki “bargolágideaddjin” Norggas ja hálddašánorgána sierra fápmudusaiguin Norggas.



Mildosat

Geahča raportta dárogielveršuvnna.

Olggosaddán:



Giella-ja
ođasmahttindepartemeanta

AGENDA
KAUPANG

Prentehusnummir: H-2446 S

Deaddileapmi: Departemeanttaid sihkkarvuoda-
jabálvalusorganisašuvdna – 06/2019